КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

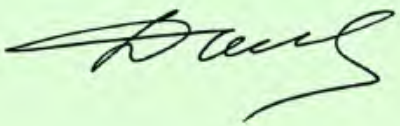
ДОЛБЕНКО ТЕТЯНА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 168.522:027.625(043.3)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРИКЛАДНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ

26.00.01 – теорія та історія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора культурології

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.
Роботу виконано в Київському національному університеті культури і мистецтв України, в м. Київ.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор **Чачко Ада Семенівна,** Київський національний університет культури і мистецтв, професор кафедри книгознавства та бібліотекознавства.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор **Слободяник Михайло Семенович,** Державна академія керівних кадрів культури, зав.кафедою документознавства

доктор філологічних наук, професор **Тимошик Микола Степанович,** Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, зав. кафедрою видавничої справи та редагування

доктор соціологічних наук, професор **Цимбалюк Наталія Миколаївна,** Київський національний університет культури і мистецтв, зав. кафедрою соціології

Захист відбудеться "22" квітня 2010 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв (01601, м. Київ, Щорса, 36).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (за адресою: 01601, м. Київ, Щорса, 36).

Автореферат розіслано 22 березня 2010 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Стрімкі соціальні, економічні і технічні перетворення у країні вимагають інтелектуалізації підростаючого покоління і, зокрема, підлітків шляхом, активізації їхньої пізнавальної діяльності.

З питань пізнавальної діяльності, зокрема дітей та підлітків, нагромаджено великий масив літератури. Це, зокрема, фундаментальні дослідження концепції філософії, соціології економіки, культурології у яких висвітлені загальні світоглядні аспекти пізнавальної діяльності та її активізації. У працях психологів аналізуються психологічні аспекти пізнавальної діяльності дітей та, зокрема, вікові особливості.

У працях визнаних педагогів висвітлена роль та значення активізації пізнавальної діяльності для розвитку повноцінної особистості.

Нарешті, в роботі культосвітніх установах, зокрема, бібліотеках для дітей нагромаджений цінний практичний досвід, який потребує наукового узагальнення з метою його якнайефективнішого використання та поширення. Цим і зумовлено вибір теми дисертаційного дослідження.

Методологія і методи дослідження визначаються специфікою дисертаційної роботи та ґрунтуються на застосуванні комплексу підходів і методів, зокрема, *системний* підхід дозволив простежити процеси активізації пізнавальної діяльності дітей; пошук та аналіз публікацій з теми дослідження і суміжних з нею – для виявлення специфіки пізнавальної діяльності підлітків та способів її активізації; *термінологічний* – для уточнення ключових понять та категорій; *історико-генетичний* – для дослідження еволюції поглядів на проблему активізації пізнавальної діяльності у XX столітті; *порівняльний* – для виявлення загального та специфічного в американській, англійській, російській, литовській, українській моделях активізації пізнавальної діяльності підлітків; *факторний* – для визначення основних чинників активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей України; *структурно-функціональний* – для визначення основних компонентів активізації пізнавальної діяльності підлітків, її функцій, внутрішніх і зовнішніх зв'язків; *інформаційно-комунікативний* – для обґрунтування інтеграційних та інформаційних зв'язків між елементами та системою в цілому із зовнішнім середовищем в сучасних умовах інформації суспільства; метод *моделювання* – для логіко-методологічного відображення системної сутності предмета вивчення; *емпіричні, діагностичні і прогностичні* методи для виявлення рівня здатності бібліотек для дітей до активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років; *кількісний та якісний* аналіз емпіричних даних, зокрема планів і звітів, – для виявлення напрямів, форм, засобів і прийомів активізації пізнавальної діяльності підлітків; *методи анкетування, інтерв'ювання, бесіди.*

З метою перевірки ефективності напрацьованих у ході дослідження принципів, методів і технологій були використані Київські бібліотеки для дітей ім. Н.Забіли, ім. М.Коцюбинського, ім. В.Симоненка, бібліотеки № 15 та № 142

Центральної бібліотечної системи Голосіївського району, ім. М.Трублаїні та ім. А.Макаренка Центральної бібліотечної системи Печерського району. До наукового дослідження залучено 500 підлітків 12–13, 14 років.

Мета дисертаційного дослідження – на основі вивчення загальнонаукових та прикладних досліджень, узагальнення практичного досвіду виявити найбільш ефективні принципи та методи активізації пізнавальної діяльності дітей (віком 12–14 років) засобами бібліотечних технологій.

Завдання дослідження зумовлені його метою і передбачають узагальнення наукових досліджень щодо особливостей пізнавальної діяльності дітей-підлітків 12–14 років, дослідного інструментарію, зокрема, уточнення понять та формулювань; здійснення порівняльного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду активізації пізнавальної діяльності дітей зазначеного віку; розробка "моделі" активізації пізнавальної діяльності підлітків досліджуваного віку та перевірка її ефективності.

Об'єкт дослідження – пізнавальна діяльність дітей.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади практичних досліджень активізації пізнавальної діяльності дітей.

Наукова новизна одержаних результатів:

- введено до наукового обігу нові ідеї і поняття, що мають концептуальне значення для активізації пізнавальної діяльності підлітків (АПД) 12–13, 14 років;
- з'ясовані основні фактори, що суттєво впливають на якість АПД підлітків;
- через порівняльний аналіз виявлено загальне і специфічне в існуючих вітчизняних і зарубіжних підходах, на основі яких запропоновано концептуальну модель АПД підлітків 12–13, 14 років;
- викладено вперше розроблену концептуальну модель АПД підлітків 12–13, 14 років;
- науково обґрунтовано систему інформаційних ресурсів, форм, засобів і прийомів активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей в Україні;
- удосконалено зміст та уточнено структуру понять "пізнавальна діяльність", "засоби", "прийоми" та ін.;
- обґрунтовано умови ефективного становлення пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років;
- набула подальшого розвитку загальна бібліотечна технологія за рахунок використання ігрових форм, засобів і прийомів активізації пізнавальної діяльності підлітків на основі науково-пізнавальної літератури у бібліотеках для дітей;
- вперше в українському бібліотекознавстві на основі системного підходу розроблено концептуальну модель активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років у бібліотеках для дітей, визначено її структуру, функції окремих елементів, внутрішні і зовнішні зв'язки, можливості вдосконалення.

Практичне значення одержаних результатів. Запропонована концептуальна модель створює надійне теоретично-методологічне підґрунтя для практичної реалізації завдань активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей в Україні, здатної забезпечити розширення у підлітків 12–13, 14 років світогляду, підвищення інтелекту, становлення пізнавальної самостійності, активності, відповідальності.

Теоретичне розроблення проблеми активізації пізнавальної діяльності підлітків дає змогу розширити напрямки бібліотечної практики. Результати дослідження можуть бути реалізовані як в конкретній бібліотеці для дітей, в регіоні, так і на рівні держави.

Отримані результати створюють базу для модернізації бібліотечної технології активізації пізнавальної діяльності дітей у бібліотеках для дітей, розширення їх світогляду, підвищенню інтелекту.

Результати дослідження можуть бути використані в розробці навчальної літератури, науково-методичних матеріалів, нових бібліотечних технологій, що сприятиме формуванню професійно-творчого і якісного рівня підготовки спеціалістів у бібліотечній сфері.

Основні наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження реалізовано в практичному впровадженні у Київських бібліотеках для дітей ім. Н.Забіли, ім. М.Коцюбинського, ім. В.Симоненка, бібліотеках для дітей № 15, № 142 Централізованої бібліотечної системи Голосіївського району (Довідка від 1.03.2005 р. № 12), бібліотеці для дітей ім. М.Трублаїні Централізованої бібліотечної системи Печерського району (Довідка від 15.02.2005 р. № 12).

У процесі викладання в Київському національному університеті культури і мистецтв основні положення концептуальної моделі активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–14 років викладалися в курсі "Бібліотечно-інформаційне обслуговування дітей".

Концептуальна модель, основні ідеї, висновки і практичні рекомендації дисертації можуть бути використані при створенні різних галузевих моделей, розрахованих на різні вікові групи читачів у бібліотеках для дітей, шкільних бібліотеках та інших позашкільних установах, у навчальному процесі у вищих навчальних закладах (ВНЗ) культури під час підготовки спеціалістів для бібліотек.

Особистий внесок здобувача. Дослідження виконано самостійно, найважливіші наукові результати одержані дисертантом особисто. Всі публікації автора за темою дисертації є одноосібними.

Апробація результатів. Основні наукові положення, висновки і результати оприлюднено в доповідях на наукових конференціях, семінарах між народного, державного і регіонального рівнів, зокрема: "Бібліотеки в інформаційному суспільстві: ресурси та нові технології" (Київ, 2001), на Міжнародній науковій конференції "Професійний імідж бібліотекарям інформаційного суспільства (Київ, 2002), "Молодь і книга на межі двох тисячоліть" (Київ, 2000), "Інноваційна діяльність – стратегічний напрям розвитку наукових бібліотек" (Київ,

2003); українсько-німецьких семінарах "Основні аспекти та прогресивні технології діяльності дитячих бібліотек" (Київ, 1998), "Актуальні питання діяльності дитячих бібліотек України та Німеччини" (Київ, 1995); на щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу, аспірантів і студентів Інституту культури Київського національного університету культури і мистецтв.

Текст дисертації, її основні положення, висновки і рекомендації обговорено на засіданні міжкафедрального науково-методологічного семінару Київського національного університету культури і мистецтв.

Публікації. Основні теоретичні положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження відображенні в 40 одноосібних публікаціях. Серед них: 1 монографія, 2 посібники, 29 – статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті розміщені в Інтернеті, 3 тези доповідей на всеукраїнських наукових конференціях.

Кандидатська дисертація на тему "Проблемні ситуації як метод активізації читання природничо-наукової літератури в бібліотеках для дітей" була захищена в 1990 р. у Ленінграді (нині – Санкт-Петербург); її матеріали в тексті докторської дисертації не використовуються.

Структура дисертації зумовлена метою і завданнями дослідження, логікою подання матеріалів та висновків. Вона складається із вступу, шести розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації 567 сторінок: основний текст – 480 сторінок, список використаних джерел – 410 найменувань (на 36 сторінках) та 10 додатків (на 51 сторінці).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність і зв'язок з науковими программами і планами, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет, методологію і методи дослідно-експериментальної роботи, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, висвітлено їх апробацію та впровадження публікацій автора.

У першому розділі **"Науково-теоретичні підходи до проблеми активізації пізнавальної діяльності підлітків 12-13, 14 років"**, який складається з трьох підрозділів викладаються результати дослідження педагогічно-психологічних концепцій активізації пізнавальної діяльності підлітків, пізнавальної активності, як якостей діяльності юної особистості, умов активізації пізнавальної діяльності підлітків.

Розуміння взаємопов'язаних та взаємозалежних процесів активізації пізнавальної діяльності підлітків потребує звернення до основ її розвитку. Підтверджено, що пізнавальна діяльність підлітків розвивається у процесі навчально-пізнавальних дій, спрямованих на розв'язання пізнавальних завдань, форму-

вання пізнавальної самостійності та світогляду (Г. В. Сорвачова). Важливим для активізації пізнавальної діяльності підлітків є формування у них творчої, індивідуальності, яка передбачає внутрішній змістовий план творчої індивідуальності, пов'язаний з мотивами діяльності, визначенням своєї ролі й позиції в цій діяльності, самооцінку і оцінку результатів і зовнішнього поведінкового плану (Л. П. Тряпіцина). На процес формування творчої індивідуальності впливають такі фактори як: ціннісно-орієнтаційна єдність колективу, складність структури колективних відносин, існування визначеної емоційної атмосфери і наявність інтелектуального напруження в колективній навчальній діяльності, складність і привабливість загальних завдань, самоорганізація, самоосвіта, мотивація навчання, формування діючого практично спрямованого мислення і потреба в засвоєнні інформації (Г. В. Сорвачова). Результатом пізнавальної діяльності є пізнавальна самостійність, тобто здатність людини бачити пізнавальну задачу, вміння визначити і формулювати мету своєї пізнавальної діяльності, намічати план її здійснення, висувати та обґрунтовувати гіпотези (Є. М. Рябчинська). Раціонально організовувати пізнавальну діяльність можна за допомогою введення до процесу навчання перспективних пізнавальних задач, які є загальнішими відносно цілого ряду часткових і розв'язання їх можливе як результат вирішення останніх (Є. М. Рябчинська).

В активізації пізнавальної діяльності підлітків важливе значення має колективна навчально-пізнавальна діяльність, де виділяють такі поняття, як "вид", "організаційна форма". Колективна навчально-пізнавальна діяльність в активізації пізнавальної діяльності підлітків здійснюється в три етапи: організаційний, оперативний, контрольно-оціночний (Г. В. Сорвачова). У сучасних умовах активізація пізнавальної діяльності підлітків здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності в умовах комп'ютерного навчання. Комп'ютер використовується як в пасивному режимі, так і в режимі діалогу ("реактивного", "активного", "інтерактивного"), а також виступає в ролі співбесідника: відповідає на запитання підлітка, ставить йому запитання, у випадку необхідності приходить на допомогу учневі, здійснює повернення до початкового або раніше вивченого (Є.М.Рябчинська). Основними умовами активізації пізнавальної діяльності підлітків із застосуванням комп'ютера є забезпечення формування мотивів діяльності; успішного формування системи знань на основі самоврядування процесом навчання; залучення кожного учня до процесу активного навчання (Ж. А. Караєв). Серед методів активізації пізнавальної діяльності підлітків активно використовуються машино-орієнтовані методи (І. В. Работін), проблемні і частково-пошукові методи, методи для індивідуалізації процесу навчання (В. Л. Цибовський).

З'ясовано, що у педагогіці активізація пізнавальної діяльності розглядається як процес, що "керується" (Т. В. Бегієва, Л. В. Ричкова, В. О. Тюріна), як "взаємодія вчителя і учня" (А. П. Тряпіцина). Структуру пізнавальної активності утворюють такі компоненти, як мотиваційний, операційний, особистісний. До операційного компонента належать такі підрозділи: мислиневі операції та

розумові вміння; властивості мислення, мовно-розумова діяльність. Мислиневі операції включають такі операції мислення, як аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація, активне перенесення, визначення понять, виділення головного, абстрагування, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та логічних міжпредметних і внутрішньо-предметних зв'язків, доведення – спростування (Л.В. Мар'яненко).

Пізнавальна активність дітей буде ефективною, якщо у дітей будуть сформовані пізнавальні мотиви. Мотиваційному компонентові пізнавальної активності притаманні такі психологічні утворення, як загальна спрямованість учня на пізнання, навчальну діяльність, конкретне завдання; позитивне ставлення до пізнавальної діяльності; сформованість навчально-пізнавального інтересу; пізнавальної потреби як відчуття внутрішньої необхідності в навчально-пізнавальній діяльності; сформованість пізнавальної ініціативи як дійового початку пізнавальної діяльності; сформованість пізнавальної ініціативи як дійового виходу до межі заданого, ситуативно потрібного для поглибленого або всебічного пізнання (Л. В. Мар'яненко).

Основними моментами пізнавальної активності є потреба особистості в пізнанні; прагнення до самовиявлення в пізнанні; пізнавальна ініціатива особистості; надситуативність при самовияві; перетворювальність мислення особистості з метою творчості чи поглибленого пізнання (Л. В. Мар'яненко). Ефективною моделлю розвитку пізнавальної активності підлітків є модель формування вмінь загально-навчального характеру (В. М. Аксюченко), яка складається з таких етапів, як підготовчий, формуючо-корегуючий, застосування. Розвиток пізнавальної активності підлітків ефективно формує в них операційну сферу навчальної діяльності (В. М. Аксюченко). Головним серед інноваційних дидактичних моделей активізації пізнавальної активності підлітків є модульно-розвивальне навчання. Серед різних дидактичних версій найперспективнішою є та, що передбачає побудову діагностичних моделей розвитку пошукової пізнавальної активності учнів у процесі системної диференціації навчання (Б. Г. Комаровський).

Необхідною умовою пізнавальної діяльності підлітка є пізнавальний інтерес, він відображає суб'єктивне залучення особистості до різних сфер діяльності, його ставлення до навколишнього світу. Пізнавальний інтерес трактується як вибіркова спрямованість, як пізнавальне ставлення до навколишнього світу (В. Н. М'ясищев), як стимул і мотив пізнавальної діяльності, інструмент, стимулятор творчості, як структурний елемент творчої особистості, як уміння щось побачити, чимось здивуватися, захопитися, захотіти негайно зрозуміти, що, чому і як відбувається (В. П. Корнєєв). Саме наявність інтересів відбиває суб'єктивне входження особистості в різні сфери діяльності. Інтерес у соціальному значенні визначається як категорія, що виражає ставлення людини до навколишнього світу, а також до тих видів і явищ, які мають помітне значення для її існування (В. П. Корнєєв). Пізнавальний інтерес є мотивом навчання, яскравим показником розумового розвитку особистості (В. М. Марків). Пізна-

вальні інтереси учнів відрізняються змістовною стороною і виступають у якості вибіркової спрямованості дітей до пізнання предметної сторони конкретних навчальних дисциплін, які вивчаються в загальноосвітній школі (М. С. Вартанян). Пізнавальний інтерес є важливою ланкою формування світогляду особистості, найважливішим мотивом формування основ наукових знань (Г. У. Щукіна).

Науковцями доведено, що розвиток пізнавальних інтересів учнів проходить ряд етапів. Перший характеризується тим, що спочатку інтереси бувають несталими, ситуаційними. Для другого властиві елементи відбору. Наступний етап проявляється в активній самостійній діяльності, інтерес набуває значення нового стимулу, коли учні прагнуть до глибшого пізнання (В. П. Корнєєв). Основними стадіями розвитку інтересу вважаються допитливість, цікавість, діяльний пізнавальний інтерес, теоретичний інтерес (А. П. Савін). Фактори, які визначають пізнавальні інтереси, є задоволення від самого процесу виконання різноманітних рухових дій і пізнання природних і життєвих явищ, зміцнення здоров'я та осмислення причин, що відбуваються в навколишньому середовищі (М. С. Вартанян).

У другому розділі **"Сучасний стан застосування засобів і прийомів в активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років"** розглядаються аспекти психологічної, педагогічної літератури з питань застосування засобів і прийомів в активізації пізнавальної діяльності 12–13, 14 років підлітків, розвитку у них пізнавального інтересу.

Формуванню пізнавальної діяльності сприяють дидактичні ситуації, які будуються на основі спільної продуктивної діяльності, у процесі якої витворяється нова інформація і засвоєння знання та способи діяльності використовується в новій ситуації (Л. В. Ричкова), застосування пошукових електронно-обчислювальних машин; створення пізнавальної перспективи, яка може бути важливим стимулом у розвитку їхньої пізнавальної діяльності, тобто вчить їх "йти від загальнішого" до більш часткового (В. О. Тюріна). Виявлено, що в активізації пізнавальної діяльності використовуються різні види прийомів, тобто як "системи дій, призначеної для розв'язання задач", що застосовується для розумового розвитку. Прийоми навчальної праці можуть бути елементами частковими й узагальненими, складними (В. К. Буряк). Н. Ф. Тализіна вважає, що поняття "прийом", "вид пізнавальної діяльності", "пізнавальне вміння (дія)" є синонімами. Виділення змісту кожного виду (прийому) пізнавальної активності – особливе завдання, нерідко дослідницьке.

З'ясовано, що важливим системотворчим фактором розвитку пошукової пізнавальної активності учнів є проблемна ситуація, що забезпечує високу зовнішню вмотивованість діяльності, спричинює виникнення внутрішніх проблемних ситуацій кожної дитини і, сягаючи зони його найближчого розвитку, призводить до найповнішої реалізації інтелектуального й особистісного потенціалу. На сьогодні визначені такі параметри структури пізнавальної активності, її внутрішніх зв'язків, як критичність мислення, різноманітність формулювання проблем передбачення; доведення-спростування, логічність, уміння передавати

думку своїми словами, встановлення міжпредметних зв'язків, точність висловлення, виділення головного, конструктивність мислення, активне перенесення, систематизація, узагальнення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, визначення понять, широта мислення, самостійність, сміливість, глибина, гнучкість, проблемність, аналіз мислення.

У третьому розділі **"Інформаційні потреби підлітків 12–13, 14 років як читачів бібліотеки для дітей з точки зору активізації їхньої пізнавальної діяльності"** визначаються результати узагальнення фахової літератури з характеристики вікових, психологічних особливостей підлітків, важливих для розуміння проблем активізації пізнавальної діяльності підлітків, інформаційних потреб підлітків 12–13, 14 років в Україні і в зарубіжних країнах.

Для активізації розвитку пізнавальної діяльності підлітків важливе значення мають інформаційні потреби підлітків, їх вікові і психологічні особливості адже кожному періоду дитинства притаманні свої закономірності читання, читацькі запити і їхній зміст, мотиви звертання до літератури (В. Москалець). Соціально-психологічні дослідження читання дітей дали можливість уточнити вікову диференціацію читацьких груп. У педагогіці дитячого читання виділяють такі вікові етапи читацького розвитку: дитячий (6–9 років); перехідний від дитячого до підліткового (10–11 років); підлітковий (12–13 років); перехідний від підліткового до юнацтва (14 років) (В. Москалець). Весь процес дитячого розвитку в цілому ділять на такі етапи: дошкільне дитинство (від народження до 6–7 років); молодший шкільний вік (від 6–7 до 10–11 років); середній і старший шкільний вік (від 10–11 до 16–17) (Р.С.Немов). Становлення особистості є зміною періодів, на кожному з яких відбувається якісне перетворення внутрішнього світу людини і радикальні зміни її стосунків з людьми, які її оточують, у результаті чого людина, як особистість, отримує дещо нове, характерне саме для даного періоду її розвитку, що зберігається в неї упродовж усього життя (Е. Еріксон).

Виявлено, що у світовому бібліотекознавстві існує давня традиція вивчення потреб читачів. Дослідження вивчення читачів в Україні почало розвиватися в другій половині XIX ст. Серед перших дослідників-читачезнавців були Х. Алчевська, С. Анський, Б. Грінченко, М. Рубакін та ін. Вивчення читачів проводилося загалом у школах. Загальні підходи до типологізації читачів-дітей в Україні розроблялись у 90-х роках XX століття. Пошуки основ для диференціації читачів велись у трьох аспектах: соціологічному, психологічному, соціально-психологічному. Соціальні групування читачів передбачають поділ людей на соціально-демографічні групи. Ознаками диференціації виступають стать, вік, освіта, професійна діяльність. Соціологами було введене поняття "читацька активність", групування читачів за цією ознакою та терміни "сильний", "середній", "слабкий" читач. Соціальні диференціації поділяють читачів на групи, залежно від різнобічності читання, широти читацьких інтересів, звернення до різних джерел друкованої інформації (газети, журнали, книжки). Групування читачів також відбувається і за їхнім ставленням до книжки, за її місцем у житті дитини

в порівнянні з кіно, телебаченням, радіо, періодичним виданням чи іншими видами дозвіллєвої діяльності.

Домінуючими мотивами звернення дітей до бібліотеки в Україні у 90-х роках XX століття, на думку 87,6 % опитаних батьків, є розширення світогляду, пізнання таємниць світу, природи, суспільства; 50,6% – формування позитивних моральних якостей; 49,4% – формування культури читання; 38,2% – читання літератури за шкільною програмою; 33,3% – проведення вільного часу. 92,8% дітей відповіли, що батьки підтримують їхній інтерес до читання: 42,6% батьків відвідують разом з ними бібліотеку; 24,4% – читають її згідно зі списками, отриманими дітьми в школі чи бібліотеці. Думку дітей щодо підтримки родиною їхнього інтересу до читання підтвердили своїми відповідями 95,1% опитаних батьків. Позитивний вплив читання на дитину і відвідування нею бібліотеки відзначають 91,8% батьків. Зокрема, на думку 68,2% з них, він проявився у розширенні і поглибленні знань; 52,8% – у розвитку пам'яті, аналітичних здібностей; 40,1 % – у розвиткові мови та комунікативних якостей; 39,3 % – у появі нових інтересів та захоплень (В. М. Медведєва). На формування особистості дитини впливає книговидання та наповнення книжкового ринку літературою різного ґатунку.

Аналіз зрізу підліткового читання у середині 90-х років XX століття, засвідчив, що у вільний час 60% з підлітків люблять читати книжки, 36% – читають, коли необхідно, взагалі не читають – 4%. Систематично читають книжки лише 5 % підлітків, 15 % читають з діловими інтересами, 20 % взагалі не читають, навіть коли виникне необхідність. Читають відносно систематично 60 % підлітків. За тематикою читання на першому місці стоїть пригодницька література, фантастика, детективи. У 90-х роках в умовах нестабільної соціально-економічної ситуації стався певний розрив між читацькими інтересами, попитом і реальними можливостями його задоволення в бібліотеках, що обслуговують дітей. Ця ситуація поглиблювалась певними обставинами: з одного боку, відбувалися значні зміни у складі читацького контингенту, сформувався новий тип читача, а з іншого, – обмежилися можливості бібліотек у задоволенні його запитів, а відтак і в розширенні свого читацького контингенту. В 90-х роках серед мотивів звернення до книжок природничої тематики на першому місці знаходяться мотиви, пов'язані з самоосвітою (70,5 %), 59 % учнів беруть літературу для підготовки домашніх завдань, 29 % – для проведення вільного часу. Одним із основних мотивів є читацький інтерес до книжок, об'єднаних спільною темою: "Цікава фізика, хімія, математика". Нині в Україні спостерігаються тенденції до зниження читання у бібліотеках. Однією з причин є широке розповсюдження аудіовізуальних засобів масової комунікації – радіо, телебачення, комп'ютерної техніки. Відбувається збільшення читачів, які приходять у бібліотеку з невизначеними запитами, і тільки невелика частка – з конкретними. Найчастіше учні звертаються до природничо-наукової літератури за рекомендацією вчителя, коли потрібно підготувати доповідь, реферат, написати твір.

Порівняно інформаційні потреби підлітків читачів України і ряду зарубіжних країн. Так, у Росії чимало часу підлітки відводять читанню. Існує три його види: вільне (дозвіллєве) – коли учень читає для себе із внутрішньої потреби, ділове – з освітньою метою для підвищення розумових можливостей, при складанні іспитів та ін., маргінальне – читання рекомендоване, але дає можливість вибору. Читання науково-пізнавальної літератури відноситься і до ділового читання, і до маргінального. Це пояснюється тим, що по-перше: ділове читання тісно пов'язане з кар'єрою людини, її бажанням набути знання для досягнення певної мети. І тому читачі-учні 7–9-х класів, усвідомлюючи цю необхідність, не зупиняються лише на читанні літератури, рекомендованої за навчальною програмою, а черпають інформацію з наукових видань. Маргінальне читання характеризується тим, що бібліотекар або викладач пропонує учневі книжку науково-пізнавального характеру, але той має право вибору. Всі три види читання можуть легко переходити з одного в інший. Але зі зміною змісту і методів навчання у структурі читання учнів частка ділового читання займає головне місце, а книжки науково-пізнавального спрямування стають одним із основних джерел отримання інформації.

В Україні для підлітків характерним є те, що читання лежить в основі всієї їхньої навчальної діяльності. Розширення сфери пізнавальної активності відбувається за рамками нормативного читання. У структурі вільного часу підлітків скоротилася частка читання, воно так і не стало улюбленим заняттям для більшості дітей різного віку. Серед старших підлітків збільшилась кількість груп, які істотно відрізняються своїм ставленням до книжки. Більшість 12–13-річних читанню у вільний час не надають великого значення, потреба в книжці має ситуативний характер, а читання займає третє місце в структурі вільного часу. Його обсяг досягає свого максимуму до дванадцятирічного віку, а потім поступово знижується. Підліток максимально підготовлений до читання, перетворюється з "читача блукаючого" в читача вибираючого. У коло читання 11-річних підлітків входять не тільки природознавча, а й історико-художня книжка. На нинішньому етапі розвитку суспільства дітей цікавлять такі питання, як вивчення основ бізнесу, ґрунтовні знання з історії своєї країни, економічної структури (банки, малі підприємства). За тематикою читання перше місце займають твори пригодницької, науково-фантастичної та детективної літератури. Майже так само популярна література про природу, кохання. Більше половини підлітків люблять читати про життя однолітків, історичну літературу. Зовсім мало з них зацікавлені читанням літератури про війну та політику. Найцікавіші теми: астрономія, фінанси, комп'ютерні технології, історія цивілізацій, економіка, світ тварин. У читачів-учнів 7–9 класів з'являється цікавість до професій; відбувається формування товариських груп за інтересами; окреслюється орієнтація на думку однолітків, їхній авторитет у питаннях читання, вибору і оцінки книжок; з'являється цікавість до норм поведінки і взаємин між людьми; а також потреба перечитувати книжки, "щоб відкрити нове, чого не помітили при першому читанні"; виникає інтерес до пригодницьких книжок. У 14-річних

підлітків зміст читання визначається, як джерело переживання, як шлях до себе. У процесі читання великого значення набувають роздуми . У підлітків значно розширилося коло занять у вільний час. Посилилась орієнтація на спілкування з ровесниками, серед яких стало більше тих, хто читає у вільний час. 12–13-річні підлітки можуть займатися декількома справами одночасно.

Соціологічне дослідження в галузі бібліотекознавства, проведене на початку 90-х років XX століття у рамках програми ІФЛА, яке мало назву "Між минулим та майбутнім: потреби дітей і юнацтва в читанні", засвідчило, що одним із джерел, яке дає дітям та молоді можливість користуватися періодичними виданнями і аудіовізуальними матеріалами, є бібліотека. Дослідження показало, що діти становлять велику кількість читачів бібліотек. Так, в Англії вони – чверть усіх читачів , у Польщі – 37% (у сільських районах до 60%). Як самостійна група діти – найактивніші читачі. В 1971 році в Данії створено дитячий клуб любителів книг, який нараховує 5 тисяч членів від 3 до 14 років, а в 1977 – Гонтлдендейльський книжковий клуб дітей молодшого віку (4–10 років), який нараховує 30 тисяч членів. У Ісландії функціонує дитячий клуб Уолта Діснея, а в Словакії – клуб маленьких читачів. Це дослідження дало можливість зробити такі висновки: для дітей читання, стало механізмом досягнення мети, найбільшою популярністю користуються книжки жахів та коміксів, наукової фантастики, про спорт, техніку; протягом останніх років діти читають все менш й менше не тільки книжок, а й журналів і газет. Час, який приділяють читанню діти 10–12 років, також скоротився. Проте кількість тих, хто користується бібліотеками, збільшилась. У 1987 році 75% усіх хлопців та 83% дівчаток відвідали бібліотеки. Це пов'язано з використанням шкільних загальноосвітніх програм; в усіх країнах підтверджується взаємозв'язок між активністю читання та освітнім рівнем. У Німеччині 37% підлітків дочитують книжки до кінця, тільки 28% читають щодня. Інші надають перевагу перегляду телевізійних програм. У підлітків є потреба у відвідуванні бібліотек. Так, у Латвії 51% учнів користуються домашніми, шкільними, дитячими бібліотеками, беруть книжки у друзів, 53% учнів користуються дитячою бібліотекою, 71% – шкільною. Головною причиною недостатньо високого рейтингу дитячих бібліотек у підлітків у Латвії є "відсутність якісних книжок", в тому числі оригінальних видань латвійською мовою.

Установлено, що основними стимулами, які пробуджуються у читачів пізнавальну активність з погляду змісту творів, є: новизна, незвичайність і різноманітність науково-пізнавальної інформації; насиченість творів різнонітними за змістом та характером відомостями і фактами, що розкривають різні методи пізнання, результати досліджень, які дають підліткам змогу розширювати і поглиблювати вже наявні в них знання; гранично точно, у відповідності зі своїми індивідуальними особливостями, нахилами, інтересами, вибирати для себе найпривабливішу, життєво найважливішу і практично найзначимішу наукову інформацію.

У четвертому розділі **"Ефективні напрями інформаційно-бібліотечного обслуговування підлітків 12–13, 14 років як читачів науково-пізнавальної літератури у бібліотеках для дітей"** подаються результати аналізу основних напрямків і послуг інформаційно-бібліотечного обслуговування підлітків 12–13, 14 років, як читачів науково-пізнавальної літератури, застосування гри в активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років.

Багатогранність тематики сучасної науково-пізнавальної літератури для дітей, оперативність висвітлення нових досягнень науки і техніки визначає такі напрями роботи з нею в бібліотеках для дітей України, як: ознайомлення підлітків з історією розвитку науки; ознайомлення підлітків з системою наукових знань; поглиблення знань підлітків про навколишній світ; розвиток у них бережливого ставлення до довкілля; визначення місця людини в природничому середовищі, шляхів взаємодії людини і природи; ознайомлення підлітків із законами охорони природи; формування у них розуміння необхідності раціонального використання природних ресурсів; розширення і формування у підлітків прагнення до новизни, творчого пошуку.

На сучасному етапі дитячі бібліотеки використовують різні форми і методи для формування інтересу до науково-пізнавальної літератури в читачів-учнів 7–9 класів. Вибір форм залежить від завдань, які ставлять перед собою бібліотекарі, асортименту книжок, які вони збираються рекомендувати читачам, відповідно до вікових і психологічних особливостей групи читачів. Основними формами масової роботи з науково-природничої літератури є книжкові виставки, тематичні огляди літератури (в тому числі й однієї книжки), групові бесіди, конкурси, вікторини, усні журнали. Як виявилось: ознайомленню підлітків з колом науково-пізнавальної літератури сприяють книжкові виставки на теми "Краса землі – краса життя", "Земля в рожевому світанку", "Буду я природі другом", "Земля моя – планета чарівна", "Жива думка природи", "Природа шукає друзів", "Охорона природи – веління часу", "Земля наш дім", "За сторінками Червоної книги", виставки-вікторини, виставки-діалоги, на теми: "Ти, я і комп'ютер", "Ми і наша планета Земля", "Мандри навколо світу", "Море – планета таємниць", "Наука – що це таке?"

Бібліотеки для дітей з метою популяризації науково-пізнавальної літератури застосовують індивідуальні форми роботи з підлітками, зокрема рекомендаційні бесіди, бесіди про прочитане, консультації біля виставкових стендів, книжкових полиць відкритого доступу до книг і картотек, які дають можливість конкретно, з кожним читачем вести розмову, роз'яснити не зрозумілі наукові поняття, зацікавити в читанні науково-пізнавальної літератури; групові бесіди на теми "І вічним іменем буде наша пам'ять", "День Чорнобильської трагедії", які присвячувалися героям пожежникам, які своїм життям відвернули смерть під час чорнобильського лиха. Для підлітків у бібліотеці систематично проводяться читання з природничих тем, огляди літератури та науково-пізнавальних журналів, літературні години "Топчу, топчу ряст", "Рослинні символи України", вікторини "Рекорди природи". Широкої популярності

останніми роками набули усні журнали, які знайомлять юних читачів із найкращою літературою з різних галузей знань, дають бібліотекарю змогу відгукнутися на читацькі запити. Найпопулярний серед учнів 7–9 класів усні журнали на теми "Лікарські властивості рослин", "Тварини – наші менші брати", "Легенди про світи", "Серйозно про несерйозне".

З'ясовано, що основною причиною незацікавленості в читанні науково-пізнавальної літератури є непереконлива популяризація літератури науково-пізнавального характеру. На думку працівників бібліотек, поліпшенню стану роботи можуть сприяти нові підходи, які б стимулювали у читачів самостійність, любов до читання. Одним із них є формування кола читання і розвитку літературного смаку підлітків.

Проаналізовано форми і методи обслуговування читачів-підлітків у зарубіжних бібліотеках для дітей. Так, у Латвії учні, які глибше цікавляться певним навчальним предметом або галуззю знань, мають можливість відвідувати гуртки або клуби за інтересами (юні друзі природи, юні математики, юні історики). Для них складаються бібліографічні списки, оформлюються виставки книжок, проводяться групові й індивідуальні бесіди, зустрічі з цікавими людьми. Дитячі бібліотеки діляться досвідом з поширення бібліотечно-бібліографічного обслуговування учнів-підлітків, радячи й такі активні форми спілкування, як: обговорення, дискусії, прес-конференції, літературні суди, турніри читачів.

З'ясовано, що досвід бібліотек США з формування інтересу в дітей до науково-пізнавальної літератури досить цікавий і корисний. Тут при обслуговуванні читачів-підлітків застосовують різноманітні форми і методи роботи: бібліотекарі дають консультації вчителям, батькам, різним організаціям, випускають плакати, рекомендації, бібліографічні списки літератури; проводять бесіди про книги з учнями, які приходять у бібліотеку на екскурсію; видають книги, відповідають на запитання, демонструють фільми та відеофільми, допомагають дітям користуватися мікрокомп'ютерами; бібліотекарі виступають у ролі ведучих на зустрічах з письменниками і під час вистав (теле- і лялькових театрів); при бібліотеках діють гуртки поезії, драми, танців і художніх напрямів; влітку працюють клуби читання і обов'язково проводяться різноманітні заходи; до програм телебачення часто включають огляди дитячих книг, бесіди з бібліотекарями про нові публікації та екранізації творів для дітей та ін.

В активній позиції учня-підлітка закладений великий потенціал формування його особистості та інтересів. Формування високого рівня показників пізнавального інтересу відбувається набагато інтенсивніше і надійніше, якщо колективна творчо-пошукова діяльність супроводжується виконанням індивідуальних практичних завдань, що обов'язково враховують особистості можливості, життєвий і читацький досвід, рівень знань й інтереси кожного читача-підлітка; розвивають потребу додатково читати науково-пізнавальну літературу з предметів, що зацікавили. Активізують пізнавальну діяльність, роблять її гнучкішою, емоційно насиченішою різноманітні засоби масової інформації. Вони допо-

магають підпорядкувати індивідуальне читання загальній, колективній меті й завданням; створюють кращі умови для міжособистісного спілкування підлітків.

Проаналізовано, наскільки на формування інтересу до науково-пізнавальної літератури впливає укомплектованість нею фондів бібліотеки і яка роль у цьому відведена бібліотекарям. Щоб бібліотека була добре укомплектована, необхідно кожному з них слідкувати за виходом книжок та появою їх у книгарнях, книжкових супермаркетах і кіосках, потрібно систематично і своєчасно інформувати підлітків, учителів і батьків про наявну в бібліотеці природничонаукову літературу, використовуючи для цього найефективніші форми роботи з читачами.

Установлено: формуванню у підлітків інтересу до науково-пізнавальної літератури може сприяти застосування проблемних форм популяризації літератури з врахування закономірностей їхнього мислення. Зокрема такі, як проблемна книжкова виставка, проблемна бесіда, проблемний огляд. Необхідно навчити учнів орієнтуватися в постійно зростаючому потоці наукової інформації, прищепити їм смак до дослідницької роботи думки, зацікавлення природничонауковою літературою, розвивати активний пізнавальний інтерес.

Для активізації пізнавальної діяльності підлітків велике значення має гра. У ній пізнаються різні якості предметів, різні сторони життя. З її допомогою діти одержують значну інформацію, і надходить вона до дитини без натиску й насилля. Важливе місце серед ігор займають ігрові свята, які сприяють формуванню людської особистості. Свято не може ототожнюватись тільки з забавами, в своїй генезі воно завжди торкається важливих проблем людського буття. Ян Корчак вважав "Не треба соромитися свята. Важливо не те, що грати, а як і що при цьому думати"; Володимир Левін писав "Тільки з середини гри відкривається справжній світ і душа дитини... "; Костянтин Ушинський – "Для дитини гра – дійсність, і дійсність набагато цікавіша, ніж та, яка її оточує. Цікавіша вона для дитини тому, що є її власним творінням"; Василь Сухомлинський – "Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості і любов до знань. То що ж страшного в тому, що дитина вчиться писати, граючись, що на якомусь етапі інтелектуального розвитку гра у неї поєднується з працею".

З'ясовано, що багато бібліотекарів негативно відносяться до захоплення підлітків телебаченням вважаючи, що воно відбиває потяг до читання. Однак сьогодні телебачення може стати посередником між читачем і літературою. Наголошується, що потрібно використовувати цілу систему ігор, пов'язаних з телебаченням. Ігри можна використовувати і проводити в усіх бібліотеках, популярні телевізійні ігри можуть допомогти в популяризації літератури серед підлітків, у розвитку їхнього інтелекту. Вміння грати – необхідна умова для формування уяви. В грі розкривається перед дітьми довкілля, проявляються творчі можливості особистості. Проаналізовано, якою мірою бібліотеки для дітей використовують цю можливість у розвитку пізнавальної активності своїх юних читачів – дітей та підлітків.

У п'ятому розділі **"Методологія, методи і термінологічний аналіз предметної сфери розвитку активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років у бібліотеках для дітей".**

У роботі надаються методологічні принципи, які забезпечують системну спрямованість наукового дослідження і практичного пізнання об'єкта, зокрема: цілісності, принцип переваги, ієрархічності, принцип самоорганізації, принцип взаємозв'язку із зовнішнім середовищем.

Проведене вивчення дає змогу зробити висновки, що термінологія предметної сфери процесу активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років, метод системного підходу, сприяє адекватній постановці проблем, пов'язаних із активізацією пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей, розробленню ефективної стратегії їхнього вирішення; орієнтує на розкриття цілісності об'єкта дослідження – процесу (явища) активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей, дає змогу виявити, що основою процесу можуть бути різні організаційні та функціональні системи, які мають свої підсистеми, а ті, у свою чергу, складаються з елементів. Системний підхід дав можливість на основі типізації охарактеризувати систему активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей як багатофункціональну, матеріальну (модель – ідеальна (концептуальна)), відкриту, велику, складну, динамічну, детерміновану, телеологічну (цільову), регульовану. Цей метод сприяв виявленню різних типів зв'язків як у системі розповсюдження активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей в цілому, так зведенню їх у єдину концептуальну модель.

З'ясовано, що діяльнісний підхід є категорією предметної діяльності – формою активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін довкілля, що було використано у дисертаційному дослідженні для вивчення діяльності юної особистості в широкому значенні цього слова – як динамічної системи її взаємодії з довкіллям та у вузькому – як специфічної навчальної, пізнавальної тощо форми активності підлітка, в якій він реалізує свідомо поставлені цілі, зумовлені певними потребами, що віддзеркалюються в певних завданнях і можуть бути реалізованими завдяки визначеній структурі діяльності, до якої належать: предмет, засіб, процедура та продукт діяльності (Г. І. Гінзбур).

Встановлено, що для визначення досліджуваного об'єкта дослідження ефективним є застосування поняття "функції" як способу практичної реалізації мети та призначення системи, зокрема системи активізації пізнавальної діяльності підлітків.

Встановлено, що метод інформаційного підходу, суть якого полягає в тому, що при вивченні будь-якого об'єкта, процесу чи явища, у природі чи суспільстві, насамперед, виявляються найхарактерніші для нього інформаційні аспекти (В. О. Ільганаєва, М. І. Сенченко, М. С. Слободяник, Л. Я. Філіпова) дав можливість забезпечити в дисертації такі об'єктивні чинники як: "наскрізний" характер інформації, яка пронизує і супроводжує всі сфери людської діяльності;

нарощення обсягів інформації, вирішення проблем її доступності й ефективного використання; інформатизація суспільства; розвиток інформаційної техніки і технології; становлення інформаційного суспільства, основним інтелектуальним продуктом якого є документи, інформація, знання. Останній чинник став приводом для застосування документної, інформаційної та когнітивної парадигми бібліотекознавства, обґрунтованих у вітчизняній бібліотечній науці В. О. Ільганаєвою, С. Г. Кулешовим, Н. М. Кушнаренко, М. С. Слоболяником, Г. М. Швецовою-Водкою.

З'ясовано, що методи абстрагування, конструктивізації, аналізу і моделювання дали можливість у дослідженні зосередити увагу на вивченні проблеми співвідношення інформації з соціокультурними цінностями та пізнавальними властивостями. Про це йдеться у наукових працях, присвячених цілісним аспектам розвитку науки, активному застосуванню культурологічного (соціокультурного) підходу до вивчення закономірностей розвитку книжкової та бібліотечно-інформаційної галузі. Зразками застосування соціокультурного та пізнавального підходів можна вважати дослідження М. Я. Дворкіної, В. О. Ільганаєвої та ін. Встановлено, що культурологічний (соціокультурний) підхід, який останнім часом набув статусу загальнонаукової методології (А. С. Чачко), завдяки широкій палітрі культури дав можливість дослідити значну кількість культурологічних, інформаційних об'єктів активізації пізнавальної діяльності підлітків. Особливо плідним було використання методологічного потенціалу застосування, порівняльного бібліотекознавства (М. С. Карташов), яке було ефективним для одержання первинної інформації, у здійсненні порівняння зарубіжних та українських моделей активізації пізнавальної діяльності підлітків. Первинні дані були відповідно опрацьовані і перетворившись на вторинну (похідну) інформацію, допомогли у віднаходженні відсутніх елементів та включення їх до української концептуальної моделі. За допомогою методу індукції здійснено перехід від часткового до загального, а при застосуванні методу дедукції, який є взаємопротилежним методом пізнання, навпаки – від загального до часткового. Індуктивний метод подібності та розбіжності, що поєднав метод єдиної подібності із методом єдиної розбіжності, уможливив виявлення елементів, що забезпечують успіх функціонування системи активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей.

Встановлено, що соціокультурний підхід – теорія і методологія соціокультурного відтворення (репродукції), що акцентує увагу на єдності культури та соціальності, базується на наукових досягненнях педагогіки, культурології, соціології, історичної та психологічної антропології, теорії соціальних комунікацій тощо, забезпечив багатофакторний підхід до вивчення активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей, зокрема, соціокультурного середовища (простору), механізмів зв'язку "соціальної" і "культурної" систем. Аксіологічний (ціннісний) підхід, що базується на понятті цінності дав можливість з'ясувати якості та властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольнити потреби окремої особистості та певного суспільства, а також ідеї

й спонукання у вигляді норми та ідеалу. Цінності – це перевага певних смислів і побудованих на цій основі способів поведінки, що пов'язані з соціальним прогресом. Доведено, що система активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей, як у будь-якому соціальному інституті, спираючись на цінності більш загального рівня, формує специфічні цінності: педагогічні, культурні, наукові, пізнавальні та ін.

Загальнофілософський підхід, суть якого полягає в пізнанні реальної дійсності – в основу якого покладено зв'язок теорії і практики, принципи пізнання реального світу, детермінованості явищ, взаємодії зовнішнього внутрішнього, об'єктивного і суб'єктивного, сприяв створенню концептуальної моделі активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей.

З'ясовано, що більшість наук, причетних до теми дослідження, є відносно новими, уводять до наукового і професійного обігу значну кількість нових понять і термінів, багато з яких ще не закріплені національними стандартами, трактуються фахівцями неоднозначно. З метою ідентичності сприйняття термінів і понять, що стосуються об'єкта та предмета дослідження, було здійснено їхнє уточнення й упорядкування. Передусім, уточнено визначення центрального поняття – "бібліотечно-інформаційне забезпечення активізації пізнавальної діяльності підлітків, суть якого полягає в сукупності ключових понять, які мають методологічне значення для аналізу діяльності інформаційних та бібліотечних установ як невід'ємних елементів пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеці для дітей. Серед них: "інформація", "інформаційні ресурси" "інформаційна потреба", "інформаційна послуга", "аналітико-синтетичне перероблення інформації", "бібліографічні послуги бібліотек", бібліографічний інформаційний пошук", "групове бібліографічне інформування", "дитяча бібліотека", вивчення читацьких інтересів", індивідуальна робота з читачем-підлітком", "робота з читачами-підлітками", інформаційна робота бібліотеки", "огляд бібліотечних видань", "типологія читачів (користувачів), "форма бібліотечного обслуговування" та ін.

Було уточнено розуміння змісту понять "база даних", "читацька настанова", "дитяча бібліотека", "диференційоване бібліотечне обслуговування", "бібліотечні ресурси", "бібліотечні послуги", "вивчення читацьких інтересів", "стимулювання читання", "типологія читачів (користувачів), "продуктивність читання", "робота з читачами", "читацький попит", "система", "підсистема", "моделювання", "концепція" та ін.

Система – об'єктивна єдність закономірно пов'язаних один з одним предметів, явищ, а також знань про природу і суспільство. Підсистема – це множина елементів, об'єднаних єдиним процесом функціонування, які, взаємодіючи, реалізують певну операцію, необхідну для досягнення мети, поставленої перед системою в цілому. Модель – зразок конструкції чого-небудь; схема зображення або опис якогось явища або процесу в природі, суспільстві. Моделювання – дослідження об'єктів пізнання на їх моделях; побудова моделей, предметів і явищ, які реально існують (живих організмів, інженерних конструкцій) суспільних систем, різних процесів і ін. Отже, термін "моделювання" можна визначити

ще й як процес дослідження будь-яких явищ, об'єктів, процесів, пізнання на їх моделях. Концепція (лат. conceptio – сукупність, система), згідно з більшістю джерел, це система поглядів на певне явище, процес; спосіб розуміння, тлумачення певних явищ, основна ідея будь-якої теорії; основна думка при визначенні мети і завдань дослідження, що вказує на шлях його опанування.

Уточнення терміносистеми предметної сфери дозволило визначити обсяг і зміст ключового поняття. Пізнавальна діяльність – це активне для самого підлітка, засвоєння ним системи пізнавальних знань, навичок і вмінь та переосмислення раніше отриманих знань і власного досвіду, що впливає на характеристику його особистості й психічного розвитку, так як саме від їхньої якості прямо залежить розвиток пізнавальної діяльності підлітків, що й було досліджено дисертантом.

У шостому розділі **"Структурно-функціональні засади концептуальної моделі активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років у бібліотеках для дітей"** подається організаційна структура мережі бібліотек для дітей в Україні, бібліотечно-інформаційне забезпечення як базова складова концептуальної моделі активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років; технологічні можливості ігрових форм в активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років; змістова основа активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років у бібліотеках для дітей; результати дослідної перевірки концептуальної моделі активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років у бібліотеках для дітей; технологія активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років.

Проведене дослідження дає змогу зробити висновки, що функціонуюча в Україні система активізації пізнавальної діяльності підлітків не може повно і оперативно здійснювати активізацію пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей. Вона не визначена як важливий напрям інтелектуального розвитку підлітків, базується переважно лише на традиційних бібліотечно-інформаційних послугах. Бібліотекам часто бракує власних інформаційних ресурсів і контактів з іншими бібліотеками для дітей країни, основні інформаційні потоки науково-пізнавальної літератури не достатньо спрямовані на обслуговування підлітків.

З'ясовано, що потребує налагодження система розповсюдження науково-пізнавальної інформації, послуг, досягнень науки у природничій сфері, доступних підліткам. Варто на якісно новому рівні відновити систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації бібліотечних працівників на всіх (державному, республіканському, обласному і місцевому) рівнях.

У ході аналізу виявлено, що вирішити питання розбудови системи активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей України можна лише при допомозі і розумінні Національною бібліотекою України для дітей та обласними бібліотеками для дітей як науково-методичних центрів необхідності запровадити в бібліотеки для дітей дану концептуальну модель.

Встановлено, що бібліотеки усіх рівнів мають активно сприяти активізації пізнавальної діяльності підлітків, розповсюджуючи серед них достовірну інформацію, надаючи їм освітню допомогу. Для забезпечення цих процесів вони мають здійснювати: відбір і придбання кращої науково-пізнавальної літератури для підлітків; формування природничонаукових ДІФІВ, у т.ч. на електронних носіях, використовуючи при цьому інформаційні продукти мережі, наприклад: електронний каталог Національної бібліотеки України для дітей, а також бази даних інших бібліотек для дітей як в нашій країні, так і за її межами; налагодження видавничої діяльності, поширення і впровадження кращого досвіду роботи бібліотек з активізації пізнавальної діяльності підлітків; використання Web-сторінок, рекомендаційних покажчиків літератури для дітей: "Природа і людина", "Екологія. Природа техніка", "Земне диво землі" (Ботаніка), "Знай, люби, бережи" (Екологія), "Космічний світ" (Астрономія), "Наш дім Земля" (Географія), "Світ тварин" (Тварини), "Природа і письменники" (котрі писали про природу, їхні біографії і творчий шлях).

Доведено, що для успішної реалізації цих завдань науково-методичні центри бібліотек для дітей мають виконувати такі основні функції: визначати тематичну спрямованість активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей спільно з іншими книгозбірнями системи розробляти поточні і координаційні плани роботи, розробляти рекомендації, спрямовані на поліпшення роботи з активізації пізнавальної діяльності підлітків; здійснювати науково-методичне керівництво мережею бібліотек для дітей на основі систематичного моніторингу бібліотек для дітей, надаючи методичну і практичну допомогу учасникам системи активізації пізнавальної діяльності підлітків; комплектувати ДІФ науково-пізнавальної літератури всіма видами первинних (переважно на електронних носіях), а також вторинних документів, книги, періодичні видання тощо; здійснювати інтелектуальне опрацювання первинних інформаційних документів науково-пізнавальної тематики для відбору відомостей для електронних баз даних; активно розповсюджувати науково-пізнавальну літературу природничої тематики, яка здатна сприяти активізації пізнавальної діяльності підлітків; організовувати використання електронних баз даних, методичних матеріалів із питань активізації пізнавальної діяльності підлітків для створення умов для ефективного здійснення обміну науково-методичною інформацією між бібліотеками для дітей, станціями "Юних натуралістів" та іншими установами, що займаються природничо-науковою роботою з дітьми, як у нашій країні, так і за її межами; поширювати використання електронно-обчислювальних машин та інших технічних засобів для запису, обліку і зберігання інформаційних джерел, ведення бібліотечних документів, пошуку і поширення документів для задоволення пізнавальних потреб і підготовки відповідей на інформаційні запити підлітків, створення бібліографічних покажчиків, розвивати комп'ютерні мережі для опрацювання та обміну даними про науково-пізнавальну літературу з різними бібліотеками для дітей та окремими підлітками; проводити науково-практичні конференції, семінари і надавати

консультації, показові масові послуги з проблем активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей; упроваджувати різні форми послуг з активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей; здійснювати інформаційний маркетинг і розробляти на основі його даних пропозиції щодо якості та ефективності організаційно-методичної роботи, підготовки і підвищення кваліфікації інформаційно-бібліотечних кадрів Національної бібліотеки України та обласних бібліотек для дітей; тиражувати інформаційні джерела з метою їхнього розповсюдження, технічного обслуговування поліграфічних, фотографічних, цифрових та інших засобів розповсюдження інформаційних матеріалів з проблем активізації пізнавальної діяльності підлітків.

Установлено, що концептуальна модель активізації пізнавальної діяльності підлітків передбачає її підвищення, вміння вирішувати складні завдання. Провідне місце в розвитку особистості належить активізації її пізнавальної діяльності. Базове значення бібліотечної складової активізації пізнавальної діяльності підлітків зумовлене насамперед тим, що в умовах бібліотек для дітей вона може здійснюватися на основі науково-пізнавальної літератури, яка є у фондах бібліотек для дітей, і які були є і залишаться головним фондоутримувачам галузевих документно-інформаційних пізнавальних ресурсів як традиційних, так і електронних носіях (он-лайн і оф-лайн), до яких забезпечується локальний і віддалений доступ користувачів-підлітків. Важлива роль бібліотек для дітей в активізації пізнавальної діяльності підлітків посилюється через: зростання обсягів і підвищення якості науково-пізнавальної літератури, можливість доступу до неї, наявність традиційних і електронних каталогів, бібліографічних документів з електронною доставкою документів; зростання попиту на бібліотечні послуги тощо. Отже, бібліотеки для дітей мають великі можливості, які дають змогу розглядати їх як базову складову активізації пізнавальної діяльності підлітків.

Розробляючи концептуальну модель активізації пізнавальної діяльності підлітків (далі – Модель), автор використала основні наукові висновки дисертації на основі комплексно-системного аналізу існуючих систем, створила концептуальну модель активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей. Змодельовано окремі її елементи, виявлено взаємозв'язки між ними та необхідні пізнавальні ресурси для ефективного їхнього функціонування. Це дало можливість поставити розроблення концепції на наукову основу. При створені моделі ставилося за мету: викласти систему поглядів науковців щодо активізації пізнавальної діяльності підлітків; розробити науково-теоретичні основи активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей; визначити пріоритети та етапи створення активізації пізнавальної діяльності підлітків; розкрити питання управління та розподілу функцій членами системи. Встановлено, що реалізація Моделі дає можливість: доступу підлітків до науково-пізнавальних інформаційних ресурсів, через систему відкритого доступу до документів, традиційних та електронних каталогів бібліотеки; сприяє підліткам у повному й оперативному задоволенні їхніх пізнавальних інформаційних

потреб; надає підліткам бібліотечно-інформаційних послуги, які сприяють активізації пізнавальної діяльності. Визначені основні завдання моделі: 1. Навести перелік науково-пізнавальної літератури та інших документів, на основі яких можна активізувати пізнавальну діяльність підлітків; 2. Розробити основні напрями активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей. 3. Розробити бібліотечні послуги, які б сприяли активізації пізнавальної діяльності підлітків. 4. Розробити засоби і прийоми активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей.

З'ясовано, що бібліотеки для дітей мають функціонувати в такий спосіб: застосовувати усі наявні пізнавальні ресурси, продукти, послуги, засоби і прийоми, властиві інформаційній і бібліотечно-освітній пізнавальній діяльності; взаємодіяти з іншими інформаційно-бібліотечними установами, надавати взаємодопомогу, науково-методичні рекомендації; встановити і підтримувати контакт з інформаційно-бібліотечним та іншими установами з проблем активізації пізнавальної діяльності підлітків. Встановлено, що активізація пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей передбачає дворівневу структуру її діяльності. Перший – внутрішньо бібліотечний рівень – передбачає внутрібібліотечну діяльність з активізації пізнавальної діяльності підлітків. Другий – міжбібліотечний рівень – забезпечує активізацію пізнавальної діяльності підлітків пізнавальними інформаційними ресурсами, які відсутні в конкретній бібліотеці, що здійснює активізацію пізнавальної діяльності підлітків, забезпечує процеси обміну науково-пізнавальними ресурсами та інформацією з іншими бібліотеками для дітей, надання доступу як до власних, так і світових пізнавальних ресурсів.

Визначені такі основні принципи діяльності моделі активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей: максимальна спрямованість на задоволення підлітків пізнавальною інформацією і науково-пізнавальною літературою; ефективна взаємодія бібліотек для дітей різних рівнів з використання науково-пізнавальної літератури та обслуговування усіх зацікавлених читачів-підлітків на основі електронних каталогів бібліотек для дітей; залучення до реалізації концептуальної моделі активізації пізнавальної діяльності підлітків провідних спеціалістів у галузі дитячого читання, впровадження нових бібліотечно-інформаційних технологій; орієнтація на майбутні досягнення в інформаційно-бібліотечній теорії та практиці.

Встановлено, що модель повинна функціонувати в чотирьох складових: місцевий (в одній бібліотеці); районний, міський, обласний: республіканський (Автономна Республіка Крим), національний (в усіх бібліотеках для дітей). Функції координації науково-методичного забезпечення активізації пізнавальної діяльності підлітків покладаються на Національну бібліотеку України для дітей, яка у відповідності до "Статуту Національної бібліотеки України для дітей" затвердженого наказом Міністерства культури і туризму України № 40 від 28.01.2004 р., має виконати інтеграційну функцію, тобто діяльність, яка забезпечує активізацію пізнавальної діяльності підлітків через: а) максимальне фор-

мування фондів науково-пізнавальної літератури для забезпечення ресурсами бібліотек для дітей через МБА; б) налагодження координації із школами, іншими організаціями, що займаються вихованням дітей; входження Національної бібліотеки України для дітей до світового інформаційного простору. Розвиток і соціальні функції Національної бібліотеки для дітей України як соціального інституту свідчать про її здатність виконати інтеграційну роль у Національній системі активізації пізнавальної діяльності підлітків.

На основі аналізу науково-методологічної літератури було визначено зміст і структуру досліджуваного поняття. Пізнавальна діяльність – це активна дія самого підлітка, засвоєння ним системи пізнавальних знань, навичок і вмінь та переосмислення раніше отриманих завдань і власного досвіду, що впливає на характеристику його особистості й психічного розвитку.

У моделі активізації пізнавальної діяльності підлітків були визначені мотиваційні, змістовно-операційний, оціночно-контрольний компоненти. Під мотивами розуміється спонукальні причини, дії підлітків до пізнавальної діяльності. Змістовно-операційним компонентом ми називаємо складний процес, основою якого є здатність засвоювати пізнавальну інформацію з метою перероблення її та особистої інтерпретації. Оціночно-контрольний компонент розглядається як процес виявлення підлітком свого розуміння пізнавальних знань через створення конкретного продукту і спостереження за його створенням.

Визначені основні напрями змістової основи моделі активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей, зокрема такі, як формування у підлітків особистих якостей, які необхідні для реалізації актуальних теоретичних і практичних завдань; стимулювання механізму орієнтування і забезпечення цілеспрямованої і планомірної пізнавальної виконуваної діяльності; моделювання виконуваних підлітками інформаційно-пошукових завдань, забезпечення самостійної пізнавальної діяльності із здійсненням підлітками самоконтролю і самокорекції; вміння шукати пізнавальну інформацію; чітко висловлювати свої думки, робити висновки; закріплення здобутих знань, розвиток пам'яті та інтуїції; вміння самостійно перевіряти свої знання із засвоєння пізнавальної інформації; розвиток самостійної пізнавальної діяльності, вироблення вміння спілкуватися; формування навичок застосовувати одержані знання підлітками у вирішенні навчальних, дозвіллєвих проблем; оволодіння різними способами діяльності шляхом залучення їх до такої діяльності. Зміст активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років передбачав накопичення знань про навколишній світ, різноманітне життя фауни і флорі їх вплив на життя людей.

Встановлено, що для активізації пізнавальної діяльності підлітків в рамках моделі необхідно: вироблення навичок пошуку пізнавальної інформації в електронних каталогах, довідниках, енциклопедіях, у науково-пізнавальних книжках; сприяння розвитку самостійного міжпредметного мислення, вироблення навичок використання пізнавального матеріалу для одержання правильних відповідей на поставлені запитання; розвиток пізнавальної самостійності в процесі пізнавальної діяльності. Метою оволодіння підлітками пізнавальною

діяльністю мають стати такі уміння: обирати індивідуальний темп засвоєння пізнавальної інформації; шукати відповіді на поставлені запитання; брати участь у колективній діяльності під час проведення бібліотечних заходів; брати участь у цілеспрямованій і планомірній пізнавальній діяльності, яку необхідно виконувати (читання науково-пізнавальної літератури), виконанні завдань (пошук інформації в бібліотечних документах, підготовка виступів для участі у бібліотечних заходах); самостійно використовувати комп'ютери, каталоги, картотеки для пошуку пізнавальної інформації та її засвоєнні; здійснювати самостійну пізнавальну діяльність; закріплювати здобуті знання, розвивати пам'ять й інтуїцію; самостійно перевіряти свої знання із засвоєння пізнавальної інформації; спілкуватися; застосовувати одержані знання у вирішенні навчальних, дозвіллєвих проблем; гнучко мислити в процесі пізнавальної діяльності.

Створення предмета для початкової ланки реалізації моделі активізації пізнавальної діяльності вимагало визначення принципового питання про критерії відбору змісту. Як результат теоретичного пошуку й аналізу науково-теоретичного досвіду було визначено такі критерії: відбір змісту активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей: уведення до змісту активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей пізнавальної інформації, яка відображає сучасний стан живої і неживої природи, сприяє зацікавленому ставленню підлітків до пізнання її, розвиває їхній інтелект; мінімізація змісту пізнавальної інформації, тобто обґрунтований її відбір для реалізації мети; досягнення цілісності змісту пізнавальної інформації у відповідності з визначеною метою; надання змісту активізації пізнавальної діяльності особистісного і колективного спрямування; потенційні можливості змісту пізнавальної інформації для активізації пізнавальної діяльності підлітків; значення знань, дій, досвіду для розуміння підлітками на доступному для них рівні навколишнього середовища; можливість реалізації принципу наступності і перспективності у межах визначених спрямувань активізації пізнавальної діяльності підлітків і їхніх зв'язках з іншими напрямами роботи з підлітками. З'ясовано, що основна мета моделі активізації пізнавальної діяльності підлітків дає змогу реалізувати сукупність різноманітних часткових цілей (напрямків): застосування узагальнених та емпіричних уявлень і понять, які відображають основні властивості й закономірності реального природничого світу, місце в ньому людини; розширюють і впорядковують пізнавальний досвід підлітків; забезпечення первинних ціннісних орієнтацій у різноманітних галузях життя, культурної сфери країни, регіону.

У процесі дії моделі активізації пізнавальної діяльності підлітків проведено технологічну організацію виділеного пізнавального матеріалу. Щоб його включення до інформаційно-бібліотечного процесу забезпечило розв'язання завдань, поставлених перед активізацією пізнавальної діяльності підлітків, необхідно було врахувати такі принципи: принцип концентризму – створення можливості для того, щоб пов'язати відоме й невідоме, поступове ускладнювання матеріалу, розвиток, розширення, систематизація уявлень про взаємодію

людини з навколишнім природничим світом, формування досвіду у сфері стосунків; принцип від простого до складного, від відомого до маловідомого і невідомого – надавав можливість поступово розширювати зміст матеріалу кожної теми, забезпечувати поетапність у формуванні понять; принцип здійснення зв'язку з реальністю; принцип забезпечення емоційності в засвоєнні пізнавальної інформації; принцип поєднання технологій і прийомів здійснення пізнавальної діяльності; принцип активності і самостійності підлітків в оволодінні пізнавальним матеріалом, забезпечення свідомого засвоєння змісту, доцільної організації пошукової діяльності; реалізація принципу співробітництва передбачає діалог між підлітками і бібліотекарями як домінуючу форму спілкування, надання можливостей вибору завдань і способів співпраці: багатоваріантність, гнучкість форм організації різних видів діяльності.

Для підлітків 12–13, 14 років застосовували різні засоби активізації пізнавальної діяльності; тобто цікаві, оригінальні, нестандартні запитання, завдання. Для отримання необхідних відповідей використовували аудіовізуальні пристрої, кінофотофонди, друковані та архівні документи тощо. Для підлітків 12–13, 14 років ефективними стали такі засоби активізації пізнавальної діяльності, як індивідуальний темп засвоєння інформації, ситуативний підхід, залучення до участі в різних пізнавальних іграх, застосування ролей "капітан", "член команди", "учасник спілкування", "читачі", "бібліотекар", "опонент"; член "журі"; пізнавальні запитання; підказки бібліотекаря учасникам гри; використання довідково-бібліографічного апарату, кінофотофонодокументів (словників, енциклопедій); підбір пізнавальних документів підлітками для швидкого пошуку відповідей на запитання; застосування пізнавальної інформації підлітками під час гри з метою знаходження швидкої відповіді на поставлені запитання; використання під час гри атласів, географічних карт, довідників, підручників; залучення підлітків до спілкування за алгоритмом "бібліотекар – ігрова форма – підлітки"; самостійний пошук пізнавальної інформації у різних видах пізнавальних документів; складання запитань для пізнавальних вікторин; прикріплення карток на обкладинках книжок з вказуванням сторінок для швидкого пошуку інформації, яку можна використати для відповідей на запитання під час гри; застосування ролей "спеціаліст", "журналіст"; спеціальні картки для гри пізнавального лото; вікторини до змісту конкретної книжки, які закріплювались у книжці на перших її сторінках, а відповіді на запитання – у кінці книжки; завдання, відповіді на які необхідно знайти у книжках, енциклопедіях, словниках, застосування ролі "капітана" під час пізнавальної гри; використання кінофонофотодокументів, схем, карт, атласів; розроблення сценарію пізнавальних вікторин; орієнтовні основні дії: підлітки + проміжкові результати + контрольні дії бібліотекаря + кореляція дії (бібліотекарем).

В рамках реалізації моделі здійснено і технологічну організацію прийомів активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років. Під прийомами розуміються дії по виконанню, вирішенню цікавих, оригінальних, нестандартних запитань, розв'язання завдань, умов із використанням аудіовізуальних

пристроїв, перегляд кінофотофонодокументів, друкованих документів, їхнє читання, й на основі цього досягнення мети. Ефективним для підлітків 12–13, 14 років стали: читання науково-пізнавальних книжок, відповіді на проблемні запитання, завдання прочитати книжки до проведення гри, виконати творчі завдання, які давались під час гри-подорожі (ведення щоденників подорожі, написання відгуків на прочитані книжки, малювання), пошук інформації у бібліотечних документах, підготовка доповідей, пошук інформації в електронному каталозі, довідниках, енциклопедіях; пошук відповідей на запитання у підібраних книжках під час гри; виконання ролей "читачі", "бібліотекарі", "опонент", "журі", "спеціаліст", "журналіст"; пошук відповідей на запитання пізнавального лото; самостійна перевірка своїх знань із засвоєння пізнавальної інформації шляхом відповіді на запитання вікторини, прикріпленої на перших сторінках книжки; віднайдення у книжках, енциклопедіях, словниках відповіді на запитання під час гри, виконування ролі "капітана" команди під час пізнавальної гри; використання кінофонофотодокументів, схем, карт, атласів; виконання основних дій підлітком + проміжкові результати + контрольні дії бібліотекаря + кореляція дії бібліотекарем.

Під час застосування моделі здійснена діагностика стану активізації пізнавальної діяльності підлітків. *Низький рівень* (11,43 %) активізації пізнавальної діяльності властивий підліткам 12–13, 14 років, у яких не сформований інтерес до пізнавальної діяльності та відсутня потреба у пізнавальному самовиявленні, самореалізації. *Середній рівень* активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років охоплює 51,03 % підлітків. Ця група підлітків виявляє інтерес до різних видів пізнавальної діяльності, але потреба у діяльності самовиявлення, самореалізації у природничій сфері не стійка – має ситуативний характер. *Високий рівень* активізації пізнавальної діяльності властивий 37,53 % підліткам 12–13, 14 років. Для представників цієї групи характерний сформований та стійкий інтерес до пізнавальної діяльності, а також потреба у самореалізації в природничій галузі.

Відповідно до розробленої концептуальної моделі ефективність активізації пізнавальної діяльності підлітків забезпечена за таких умов: 1) включення підлітків у активну пізнавальну діяльність; 2) сприяння становленню підлітка як суб'єкта творчості; 3) забезпечення можливості найповнішого вияву свого діяльного потенціалу. Доведено, що активізація пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років передбачає застосування в бібліотечній технології активних форм, засобів і прийомів, що спрямовані на розвиток пізнавальних здібностей, певних особистих якостей, постійного інтересу до пізнавальної діяльності. У дослідницькій роботі по активізації застосовувалися такі наочні та усні форми, індивідуальні плани читання, рольові ігри, ігри-подорожі, турніри, конкурси, прес-конференції, кросворди, гра "Пізнавальне лото", пізнавальні ігри, вікторини, "проблемні" огляди літератури, (форми); постановка запитань, суперництво, уявлення, застосування довідково-бібліографічного апарату, підказок, перебування у певній ролі, самоперевірка себе, самостійний вибір колективу, в якому

краще одержувати знання й активізувати пізнавальну діяльність; практичні пізнавальні завдання, підготовка сценарію вікторин, проблемних оглядів книг, пошук інформації в електронній базі даних, пошук інформації в науково-пізнавальній літературі, енциклопедіях, довідниках, словниках, які дали змогу підлітками 12–13, 14 років безпосередньо брати участь у засвоєнні пізнавальної інформації та активізації пізнавальної діяльності, вмінь та навичок (прийоми та методи). Ігрові форми уможливлюють набуття підлітками інтелектуального досвіду в процесі оволодіння з пізнавальним матеріалом. Застосовувалися й інші ефективні форми активізації пізнавальної активності підлітків – форми колективної пізнавальної діяльності; індивідуальні плани читання, що дають можливість забезпечити особистісну швидкість засвоєння пізнавальної інформації, дискусії, що збуджують інтелектуальну активність; турніри, конкурси, що забезпечують пізнавальну діяльність, при пошуку пізнавальної інформації; прес-конференції, рольові ігри, що сприяли виробленню вмінь висловлювати свої думки, робити висновки; конкурси, які сприяли розвитку пам'яті, інтуїції; вікторини, які сприяли виробленню навичок вміння перевіряти свої знання; пізнавальні ігри, що сприяли розвитку самостійної пізнавальної діяльності; проблемні огляди, які сприяли виробленню гнучкості мислення.

Під впливом дослідних форм і прийомів у підлітків дослідної групи були більш вмотивованими мотиви звернення до пізнавальної діяльності. Це пояснюється наявністю у них глибших знань у галузі живої і неживої природи, здатністю розуміти процеси, які відбуваються у природі та співпереживати їм. Показово, що виявлення різних мотивів до пізнавальної діяльності у підлітків дослідної групи значно інтенсивніші, ніж у підлітків контрольної. Якщо до роботи з дослідною групою особисті мотиви пізнавальної діяльності спостерігалися лише у 25,3 % підлітків, то після нього ми отримали такі дані дослідна група – 41,05 %, контрольна – 24,03 %. Виявлення емоційності у підлітків дослідної групи значно інтенсивніші, ніж у підлітків контрольної. Якщо до роботи з дослідною групою лише у – 15,3 % підлітків спостерігалися емоційні можливості, то після його проведення ми отримали такі дані: дослідна група – 23,92 %, контрольна – 15,1 %. Аналіз даних показав, що в підлітків дослідної групи відбулося збільшення виявлень пізнавальної діяльності, поглибилося сприймання пізнавальної інформації, розвинулися вміння самостійно перевіряти свої знання, здійснювати колективну і самостійну пізнавальну діяльність, спілкуватися, застосовувати одержані знання у вирішенні навчальних, дозвіллєвих проблем, зросла ораторська майстерність, розширилися вміння здійснювати основні виконавські дії, одержувати конкретні інтелектуальні продукти, розвинулось аналітичне мислення, що сприяло формуванню вміння диференціювати та висловлювати свої думки, висловлювати особисте ставлення до науково-пізнавальної літератури, процесів, що відбуваються у природному навколишньому середовищі.

Таким чином, наведені дані свідчать про ефективність розробленої та апробованої в ході формуючого дослідження технології активізації пізнавальної

діяльності на прикладі науково-пізнавальної літератури, опираючись на яку можна досить успішно організовувати роботу бібліотеки з активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років.

ВИСНОВКИ

У процесі дисертаційного дослідження досягнуто поставлену мету, пов'язану з теоретико-методологічним обґрунтуванням активізації пізнавальної діяльності підлітків 12-13, 14 років. Всі завдання роботи вирішені, що дозволило дійти основних наукових висновків.

1. Встановлено і охарактеризовано, що розвиток пізнавальної діяльності підлітків вивчався у процесі управління пізнавальною діяльністю дітей в умовах комп'ютерного навчання, визначення пізнавальної перспективи і перспективних завдань, формування світоглядних знань підлітків, їхньої творчої індивідуальності, пізнавальної самостійності, колективного навчання. З'ясовано, що засобами активізації пізнавальної діяльності виступають зміст навчального предмета, форми організації, методи і форми навчання, формуванню пізнавальної діяльності сприяють проблемні ситуації, застосування пошукових електронно-обчислювальних машин, створення пізнавальної перспективи, постановка проблемних задач та питань. Як результат теоретичного аналізу досвіду було виявлено, що в активізації пізнавальної діяльності використовуються різні види прийомів, тобто як "системи дій, призначеної для розв'язання задач".

2. З'ясовано, що для розвитку інформаційних потреб підлітків як читачів бібліотек для дітей має велике значення врахування їхніх вікових і психологічних особливостей, адже кожному періоду дитинства притаманні свої закономірності читання, читацькі запити і їхній зміст, мотиви звертання до літератури. З'ясовано, що у світовому бібліотекознавстві існує давня традиція вивчення потреб читачів, що перші систематичні спроби вивчення груп читачів і їхніх уподобань в Україні почалися в 20-ті роки. Установлено, що загальні підходи до типологізації читачів-дітей в Україні розроблялись у 90-х роках XX століття. Пошуки основ для диференціації читачів велись у трьох аспектах: соціологічному, психологічному, соціально-психологічному. З'ясовано, що книжка і читання мають велике значення у формуванні особистості дитини. Констатовано, у 90-х роках в умовах нестабільної соціально-економічної ситуації стався певний розрив між читацькими інтересами, попитом і реальними можливостями його задоволення в бібліотеках, що обслуговують дітей. Встановлено, що розвиток пізнавальних потреб підлітків у дитячих бібліотеках України здійснювався на основі науково-пізнавальної літератури. В 90-х роках серед мотивів звернення до книжок природничої тематики на першому місці знаходяться мотиви, пов'язані з самоосвітою (70,5 %), 59 % учнів беруть літературу для підготовки домашніх завдань, 29 % – для проведення вільного часу. Відбувається збільшення читачів, які приходять у бібліотеку з невизначеними

запитами, і тільки невелика частка – з конкретними. Найчастіше учні звертаються до природничо-наукової літератури за рекомендацією вчителя, коли потрібно підготувати доповідь, реферат, написати твір.

3. Проведене дослідження дає змогу зробити висновки, що функціонуюча в Україні система активізації пізнавальної діяльності підлітків не може повно і оперативно здійснювати активізацію пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей. Вона не визначена як важливий напрям інтелектуального розвитку підлітків, базується переважно лише на традиційних бібліотечно-інформаційних послугах. З'ясовано, що потребує налагоджена система розповсюдження науково-пізнавальної інформації, послуг, досягнень науки у природничій сфері, доступних підліткам. Варто на якісно новому рівні відновити систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації бібліотечних працівників на всіх (державному, республіканському, обласному і місцевому) рівнях.

4. У ході дослідження установлено, що бібліотеки для дітей усіх рівнів мають активно сприяти активізації пізнавальної діяльності підлітків, розповсюджуючи серед них достовірну інформацію, надаючи їм освітню допомогу. Для забезпечення цих процесів вони мають здійснювати: відбір і придбання кращої науково-пізнавальної літератури для підлітків; формування природничонаукових ДІФІВ, у т.ч. на електронних носіях, використовуючи при цьому інформаційні продукти мережі, наприклад: електронний каталог Національної бібліотеки України для дітей, а також бази даних інших бібліотек для дітей як в нашій країні, так і за її межами; налагодження видавничої діяльності, поширення і впровадження кращого досвіду роботи бібліотек з активізації пізнавальної діяльності підлітків; використання Web-сторінок, рекомендаційних покажчиків літератури для дітей: "Природа і людина", "Екологія. Природа техніка", "Земне диво землі" (Ботаніка), "Знай, люби, бережи" (Екологія), "Космічний світ" (Астрономія), "Наш дім Земля" (Географія), "Світ тварин" (Тварини), "Природа і письменники" (котрі писали про природу, їхні біографії і творчий шлях).

5. Доведено, що для успішної реалізації цих завдань науково-методичні центри бібліотек для дітей мають виконувати такі основні функції: визначати тематичну спрямованість активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей спільно з іншими книгозбірнями системи розробляти поточні і координаційні плани роботи, розробляти рекомендації, спрямовані на поліпшення роботи з активізації пізнавальної діяльності підлітків; здійснювати науково-методичне керівництво мережею бібліотек для дітей на основі систематичного моніторингу бібліотек для дітей, надаючи методичну і практичну допомогу учасникам системи активізації пізнавальної діяльності підлітків; комплектувати ДІФ науково-пізнавальної літератури всіма видами первинних (переважно на електронних носіях), а також вторинних документів, книги, періодичні видання тощо; здійснювати інтелектуальне опрацювання первинних інформаційних документів науково-пізнавальної тематики для відбору відомостей для електронних баз даних; активно розповсюджувати науково-пізнавальну літературу природничої тематики, яка здатна сприяти активізації пізнавальної діяльності підлітків;

організовувати використання електронних баз даних, методичних матеріалів із питань активізації пізнавальної діяльності підлітків для створення умов для ефективного здійснення обміну науково-методичною інформацією між бібліотеками для дітей, станціями "Юних натуралістів" та іншими установами, що займаються природничо-науковою роботою з дітьми, як у нашій країні, так і за її межами; поширювати використання електронно-обчислювальних машин та інших технічних засобів для запису, обліку і зберігання інформаційних джерел, ведення бібліотечних документів, пошуку і розповсюдження документів для задоволення пізнавальних потреб і підготовки відповідей на інформаційні запити підлітків, створення бібліографічних покажчиків, розвивати комп'ютерні мережі для опрацювання та обміну даними про науково-пізнавальну літературу з різними бібліотеками для дітей та окремими підлітками; проводити науково-практичні конференції, семінари і надавати консультації, показові масові послуги з проблем активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей; упроваджувати різні форми послуг з активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей; здійснювати інформаційний маркетинг і розробляти на основі його даних пропозиції щодо якості та ефективності організаційно-методичної роботи, підготовки і підвищення кваліфікації інформаційно-бібліотечних кадрів Національної бібліотеки України та обласних бібліотек для дітей; тиражувати інформаційні джерела з метою їхнього розповсюдження, технічного обслуговування поліграфічних, фотографічних, цифрових та інших засобів розповсюдження інформаційних матеріалів з проблем активізації пізнавальної діяльності підлітків.

6. Встановлено, що реалізація розробленої концептуальної моделі активізації пізнавальної діяльності підлітків передбачає: доступ підлітків до науково-пізнавальних інформаційних ресурсів, через систему відкритого доступу до документів, традиційних та електронних каталогів бібліотеки; сприяє підліткам у повному й оперативному задоволенні їхніх пізнавальних інформаційних потреб; надає підліткам бібліотечно-інформаційних послуги, які сприяють активізації пізнавальної діяльності. З'ясовано, що бібліотеки для дітей з метою реалізації моделі активізації пізнавальної діяльності підлітків мають функціонувати в такий спосіб: застосовувати усі наявні пізнавальні ресурси, продукти, послуги, засоби і прийоми, властиві інформаційній і бібліотечно-освітній пізнавальній діяльності; взаємодіяти з іншими інформаційно-бібліотечними установами, надавати взаємодопомогу, науково-методичні рекомендації; встановлювати і підтримувати контакт з інформаційно-бібліотечним та іншими установами з проблем активізації пізнавальної діяльності підлітків. Модель має функціонувати в чотирьох складових: місцевий (в одній бібліотеці); районний, міський, обласний: республіканський (Автономна Республіка Крим), національний (в усіх бібліотеках для дітей).

7. З'ясовано, що пізнавальна діяльність – це активна дія самого підлітка, засвоєння ним системи пізнавальних знань, навичок і вмінь та переосмислення раніше отриманих завдань і власного досвіду, що впливає на характеристику

його особистості й психічного розвитку. Всі напрями активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років визначали спрямованість особистості в житті, ґрунтувалися на відборі об'єктів довкілля і діяльності підлітків у відповідності з їхніми потребами та зацікавленістю. Під активізацією ми розуміємо посилення діяльного стану особистості. Провідними у структурі пізнавальної діяльності підлітків були визначені мотиваційні, змістовно-операційний, оціночно-контрольний компоненти. Під мотивами розуміється спонукальні причини, дії підлітків до пізнавальної діяльності. Змістовно-операційним компонент розглядається як складний процес, основою якого є здатність засвоювати пізнавальну інформацію з метою перероблення її та особистої інтерпретації. Оціночно-контрольний компонент – як процес виявлення підлітком свого розуміння пізнавальних знань через створення конкретного продукту і спостереження за його створенням.

8. Визначені основні напрями змістової основи моделі активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей, зокрема такі, як формування у підлітків особистих якостей, які необхідні для реалізації актуальних теоретичних і практичних завдань; стимулювання механізму орієнтування і забезпечення цілеспрямованої і планомірної пізнавальної виконуваної діяльності; моделювання виконуваних підлітками інформаційно-пошукових завдань, забезпечення самостійної пізнавальної діяльності із здійсненням підлітками самоконтролю і самокорекції; вміння шукати пізнавальну інформацію; чітко висловлювати свої думки, робити висновки; закріплення здобутих знань, розвиток пам'яті та інтуїції; вміння самостійно перевіряти свої знання із засвоєння пізнавальної інформації; розвиток самостійної пізнавальної діяльності, вироблення вміння спілкуватися; формування навичок застосовувати одержані знання підлітками у вирішенні навчальних, дозвіллєвих проблем; оволодіння різними способами діяльності шляхом залучення їх до такої діяльності. Зміст активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років передбачав накопичення знань про навколишній світ, різноманітне життя фауни і флори і їх вплив на життя людей.

9. Визначено, що для активізації пізнавальної діяльності підлітків в рамках моделі необхідно: вироблення навичок пошуку пізнавальної інформації в електронних каталогах, довідниках, енциклопедіях, у науково-пізнавальних книжках; сприяння розвитку самостійного міжпредметного мислення, вироблення навичок використання пізнавального матеріалу для одержання правильних відповідей на поставлені запитання; розвиток пізнавальної самостійності в процесі пізнавальної діяльності. Установлено, що метою оволодіння підлітками пізнавальною діяльністю мають стати уміння: обирати індивідуальний темп засвоєння пізнавальної інформації; шукати відповіді на поставлені запитання; брати участь у колективній діяльності під час проведення бібліотечних заходів; брати участь у цілеспрямованій і планомірній пізнавальній діяльності, яку необхідно виконувати (читання науково-пізнавальної літератури), виконанні завдань (пошук інформації в бібліотечних документах, підготовка виступів для

участі у бібліотечних заходах); самостійно використовувати комп'ютери, каталоги, картотеки для пошуку пізнавальної інформації та її засвоєнні; здійснювати самостійну пізнавальну діяльність; закріплювати здобуті знання, розвивати пам'ять й інтуїцію; самостійно перевіряти свої знання із засвоєння пізнавальної інформації; спілкуватися; застосовувати одержані знання у вирішенні навчальних, дозвіллєвих проблем; гнучко мислити в процесі пізнавальної діяльності.

10. У процесі реалізації моделі визначено технологічну організацію виділеного пізнавального матеріалу. Щоб його включення до інформаційно-бібліотечного процесу забезпечило розв'язання завдань, поставлених перед активізацією пізнавальної діяльності підлітків, необхідно було врахувати такі принципи: принцип концентризму, принцип від простого до складного, від відомого до маловідомого і невідомого, принцип здійснення зв'язку з реальністю, принцип забезпечення емоційності в засвоєнні пізнавальної інформації, принцип поєднання технологій і прийомів, принцип активності і самостійності підлітків в оволодінні пізнавальним матеріалом, принцип співробітництва підлітка і бібліотекаря. Для підлітків 12–13, 14 років застосовували різні засоби активізації пізнавальної діяльності. Здійснено і технологічну організацію прийомів активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років. Під прийомами розуміються дії по виконанню, вирішенню цікавих, оригінальних, нестандартних запитань, розв'язання завдань, умов із використанням аудіовізуальних пристроїв, переглядом кінофотофонодокументів, друкованих документів, їхнє читання, й на основі цього досягнення мети.

11. Доведено, що модель активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років передбачає застосування в бібліотечній технології активних форм, що спрямовані на розвиток пізнавальних здібностей, певних особистих якостей, постійного інтересу до пізнавальної діяльності. У дослідницькій роботі по активізації застосовувалися такі наочні та усні форми, індивідуальні плани читання, рольові ігри, ігри-подорожі, турніри, конкурси, прес-конференції, кросворди, ігри, пізнавальні ігри, вікторини, "проблемні" огляди літератури, (форми); постановка запитань, суперництво, уявлення, застосування довідково-бібліографічного апарату, підказок, перебування у певній ролі, самоперевірка себе, самостійний вибір колективу, в якому краще одержувати знання й активізувати пізнавальну діяльність; практичні пізнавальні завдання, пошук інформації в електронній базі даних, пошук інформації в науково-пізнавальній літературі, енциклопедіях, довідниках, словниках, які дали змогу підлітками 12–13, 14 років безпосередньо брати участь у засвоєнні пізнавальної інформації та активізації пізнавальної діяльності, вмінь та навичок (прийоми та методи). Ігрові форми уможливлюють набуття підлітками інтелектуального досвіду в процесі оволодіння з пізнавальним матеріалом. Застосовувалися й інші ефективні форми активізації пізнавальної активності підлітків – форми колективної пізнавальної діяльності; індивідуальні плани читання, дискусії, турніри, конкурси, прес-конференції, рольові ігри, конкурси, вікторини, пізнавальні ігри,

що сприяли розвитку самостійної пізнавальної діяльності; проблемні огляди, які сприяли виробленню гнучкості мислення.

12. Виявлено, що під впливом форм і прийомів які застосовуються під час встановлення дії моделі у підлітків відбулися важливі зміни. Дані свідчать про розширення кола пізнавальних знань, інформації, інтересів, покращення їхньої якості та стійкості, а також про виникнення нових потреб у самовиявленні та нових форм пізнавальної діяльності. Застосування проектної технології в процесі активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–14 років дало можливість виявити зміни в мотивації їхньої пізнавальної діяльності.

13. Аналіз даних показав, що в підлітків які були учасниками реалізації моделі активізації пізнавальної діяльності забезпечує у них виявлення пізнавальної діяльності, поглибилося сприймання пізнавальної інформації, розвинулися вміння самостійно перевіряти свої знання, здійснювати колективну і самостійну пізнавальну діяльність, спілкуватися, застосовувати одержані знання у вирішенні навчальних, дозвіллєвих проблем, зросла ораторська майстерність, розширилися вміння здійснювати основні виконавські дії, одержувати конкретні інтелектуальні продукти, розвинулось аналітичне мислення, що сприяло формуванню вміння диференціювати та висловлювати свої думки, висловлювати особисте ставлення до науково-пізнавальної літератури, процесів, що відбуваються у природному навколишньому середовищі. У підлітків активізувалась самореалізація в пізнавальній діяльності, збільшилась ініціативність у пошуку нової інформації, шляхів та засобів самовиявлення, розвинулась гнучкість мислиневих процесів, здатність нестандартно, неординарно вирішувати проблеми, розвинулися вміння та навички активізації пізнавальної діяльності, здатність до самоорганізації, саморегуляції, планування, здатність отримувати задоволення не тільки від результатів, а й від процесу пізнавальної діяльності..

Проведене дослідження не вичерпує повністю проблеми активізації пізнавальної діяльності дітей. Перспективним є дослідження в таких напрямках:

- подальша теоретизація активізації пізнавальної діяльності у бібліотеках для дітей учнів 1-4 класів (молодших читачів), учнів 5-6 класів (молодших підлітків);
- активізація пізнавальної діяльності читачів бібліотек для дітей засобами комп'ютерних технологій і інтернет технологій;
- подальша розробка і теоретизація нових засобів і прийомів активізації пізнавальної діяльності (кінофонофотодокументи, мультимедія, образотворче мистецтво) тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Долбенко Т.О. Активізація пізнавальної діяльності підлітків: монографія / Т. О. Долбенко // – К. : Аратта. – 2003. – 242 с.

Статті в наукових журналах і збірниках:

2. Долбенко Т.О. Активізація пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеці: методика, теорія, нові технології: зб. наук. пр. / Т. О. Долбенко // Вісн. Педагогіка. – Вип. 7. –К.: КНУКіМ, 2002. – С. 156–160.

3. Долбенко Т.О. Активізація пізнавальної діяльності підлітків: ігрові технології / Т. О. Долбенко // Рідна шк., 2002. – № 10. – С. 36–39.

4. Долбенко Т.О. Бібліотека на допомогу відродженню сім'ї. Ставлення до української літератури як фактор духовного розвитку підлітків / Т. О. Долбенко // Тези до XIX звіт. конф. професор.-виклад. складу та аспірантів Інституту. – К.: КДІК, 1992. – С. 97–98.

5. Долбенко Т. Інформаційні технології активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13 років / Т. Долбенко. – Вісн. Кн. палати, 2004. – № 8. – С. 17–19.

6. Долбенко Т.О. Комплектування бібліотечного фонду природничо-науковою літературою міських УБС для дітей / Т. О. Долбенко // Бібліотекознав. і бібліогр. – 1989. – Вип. 29. – С. 54–60.

7. Долбенко Т.О. Місце бібліотек в соціалізації юнацтва / Т. О. Долбенко // Біблітеки України юнацтву : інформ. бюл.– К., 1992. – Вип. 3. – С. 10–12.

8. Долбенко Т.О. Новітні методики і технології сприяння інтелектуалізації підлітків – передумова активізації пізнавальної діяльності: зб. наук. пр. / Т. О. Долбенко // Вісн. Педагогіка. –К.: КНУКіМ, 2000. – Вип. 9. – С. 130–135.

9. Долбенко Т.О. Організація дозвілля підлітків у бібліотеках для дітей // Основні аспекти та прогресивні технології діяльності дитячих бібліотек : зб. наук. пр. / Т. О. Долбенко. – К., 1998. – С. 26–37.

10. Долбенко Т.О. Основні підходи до читання у системі активізації пізнавальних інтересів підлітків : зб. наук. праць / Т. О. Долбенко // Вісн. Педагогіка. – Вип. 8. – К.: КНУКіМ, 2002. – С. 17–23.

11. Долбенко Т.О. Педагогічні основи активізації пізнавальної діяльності підлітків /Т.О.Долбенко// – К. : КНУКіМ, 2000. – С. 19–27.

12. Долбенко Т. О. Підготовка спеціалістів для юнацьких бібліотек: напрямки оновлення: матеріали Міжнар. конф. 18–20 жовт. 1999 р. / Т. О. Долбенко // Молодь і книга на межі двох тисячоліть. – К., 2000. – С. 93–100.

13. Долбенко Т. Пізнавальна активність підлітків як предмет вивчення педагогіки і психології / Т. Долбенко // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 10. – С. 22–26.

14. Долбенко Т.О. Проблеми керівництва читання / Т. О. Долбенко : Всеукр. наук. конф. – К., 1993. – 93 с..

15. Долбенко Т.О. Проблемні питання визначення назв кваліфікацій в сучасній системі підготовки кадрів у галузі культури і мистецтв : зб. наук. пр. / Т. О. Долбенко // Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні. – К.: КНУКіМ, 2002. – С. 120–130.

16. Долбенко Т. Проблеми вікових і психологічних особливостей у підлітків у 90-х роках XX століття в системі активізації пізнавальної діяльності підлітків / Т. Долбенко // Вісн. Кн. палати, 2006. – № 6. – С. 21–24.

17. Долбенко Т.О. Проблемні ситуації як метод активізації читання літератури: зб. наук. пр. / Т. О. Долбенко. –К.: КДІК, 1994. – Вип. 2. – С. 57–65.

18. Долбенко Т.О. Психолого-педагогічні засади активізації пізнавальної діяльності підлітків у дитячій бібліотеці : зб. наук. пр. / Т. О. Долбенко // Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні. – К., 2003. – С. 38–45.

19. Долбенко Т. Розвиток пізнавального інтересу як засіб активізації пізнавальної діяльності підлітків / Т. Долбенко // Вісн. Кн. палати. – № 1. – 2006. – С. 18–26.

20. Долбенко Т. Розвиток художнього смаку та кола читання для розширення пізнавальної діяльності дітей / Т. Долбенко // Вісн. Кн. палати. – № 1. – 2004. – С. 32–35.

21. Долбенко Т.О. Роль сім'ї та бібліотеки у формуванні потреб дітей у читанні : зб. звіт. конф. наук.-викл. складу і аспірантів факультету бібл.-інформ. систем за 1993–1994 н. р. / Т. О. Долбенко – К.: КДІК. – 1995.

22. Долбенко Т.О. Соціологічні дослідження читання молоді – новий напрямок діяльності юнацьких бібліотек України : збір. матер. Міжнародн. наук. конф. 21–23 листоп. 1995 р. / Т. О. Долбенко // Бібліотека у демократичному суспільстві.– К.: КДІК, 1992. – С. 153–156.

23. Долбенко Т.О. Соціологічно-психологічний підхід та досвід підготовки спеціалістів бібліотек : матеріали наук. читань 1996 р. / Т. О. Долбенко // Соціально-психологічні проблеми бібліотечної професіології менеджменту і маркетингу послуг. – К., 1996. – С. 13–15.

24. Долбенко Т.О. Стан підготовки спеціалістів для дитячих і юнацьких бібліотек в Україні : зб. наук. ст. / Т. О. Долбенко ; М-во культури і мистецтв України, Ін-т підв. кваліфікації працівників культури, Держ. б-ка України для дітей // Актуальні питання діяльності дитячих бібліотек України та Німеччини. – К., 1996. – С. 49–53.

25. Долбенко Т.О. Стандарт вищої освіти підготовки бакалаврів з напряму 0201 "Культура" 6.020.100 "Бібліотекознавство і бібліографія : матеріали до стандарту вищої освіти // М-во культурі і мистецтв України, КДІК: Т. О. Долбенко, Т. Г. Горбаченко, Л. Г. Петрова та ін. – К., 2001. – 100 с.

26. Долбенко Т.О. Стандарт вищої освіти в контексті змісту підготовки бібліотечних кадрів : зб. наук. пр. / Т. О. Долбенко // Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні. – К.: КНУКіМ, 2001. – С. 38–46.

27. Долбенко Т.О. Технологія активізації пізнавальної діяльності підлітків 14-ти років / Т. О. Долбенко // Рідна шк., 2004. – № 9. – С. 34–41.

28. Долбенко Т. Форми активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13 років / Т. Долбенко // Вісн. Кн. палати, 2004. – С. 32–35.

29. Долбенко Т. Формування інтересу до української літератури в умовах бібліотек для дітей / Т. Долбенко // Вісн. Кн. палати, 1997. – № 6. – С. 9–12.

30. Долбенко Т.О. Формування пізнавального інтересу учнів засобами науково-пізнавальної літератури / Т. О. Долбенко // Рідна шк., 2006. – № 2. – С. 55–58.

31. Долбенко Т.О. Організація дозвілля підлітків у бібліотеках для дітей: зб. наук. пр. / Т. О. Долбенко // Основні аспекти та прогресивні технології діяльності дитячих бібліотек. – К., 1998. – С. 26–37.

32. Долбенко Т.А. Проблемные ситуации как метод активизации чтения естественнонаучной литературы / Т. А. Долбенко. – Л., 1990. – С. 7.

33. Долбенко Т.О. Роль бібліотек для дітей в активізації пізнавальної діяльності 12–13, 14 років / Т. О. Долбенко // Вісн. Кн. палати. –2007. – № 12. – С. 19.

34. Долбенко Т.О. Форми і методи діяльності бібліотек для дітей, спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності підлітків 12–13, 14 років / Долбенко Т.О. //Вісн. Кн. палати – № 8. – С. 20–25.

Навчально-методичні розробки:

35. Долбенко Т.О. Бібліотечне обслуговування дітей та юнацтва: програма з курсу для студентів факультету БІС / Т. О. Долбенко. – К.: КДІК, 1997. – 35 с..

36. Долбенко Т.О. Бібліотечне обслуговування дітей та юнацтва: метод. рек. до вивчення курсу для студ. ф-ту бібл.-інформ. систем ден. форми навчання / Т. О. Долбенко. – К.: КДІК, 1993. – 93 с.

37. Долбенко Т.О. Бібліотечне обслуговування дітей та юнацтва: метод. рек. до підготовки і проведення практ. знань / Т. О. Долбенко. – К.: КДІК, 1997. – 32 с.

38. Долбенко Т.О. Бібліотечно-інформаційне обслуговування дітей і юнацтва: метод. рек. до підготовки і проведення семінар. занять / Т. О. Долбенко. – К.: КДІК, 1997. – 26 с.

39. Долбенко Т.О. Бібліотечне обслуговування дітей та юнацтва: метод. рек. по написанню курсових робіт по курсу для студентів III курсу факультету БІС ден. і заоч. форми навчання / Т. О. Долбенко. – К.: КДІК, 1997. – 51 с.

40. Долбенко Т.О. Бібліотечне обслуговування дітей та юнацтва: метод. рек. по написанню дипломних робіт по курсу для студ. ф-ту БІС ден. та заоч. форми навчання / Т. О. Долбенко. – К.: КДІК, 1997. – 29 с.

41. Долбенко Т.О. Бібліотечно-інформаційне обслуговування дітей і юнацтва. Метод. рек. / Т. О. Долбенко. – К.: КДІК, 1997. – 49 с.

42. Долбенко Т.О. Методика форм послуг читачам в бібліотеках для дітей : навч. посіб. / Т. О. Долбенко. – К.: КДІК, 1997. – 80 с.

43. Долбенко Т.О. Методика форм послуг читачам в бібліотеках для дітей : навч. посіб. / Т. О. Долбенко. – К.: КДІК, 1997. – 68 с.

44. Долбенко Т.О. Програма виробничої практики студентів III курсу факультету бібліотечно-інформаційних систем спеціалізації "Бібліотечно-інформаційних систем для дітей та юнацтва" / Т. О. Долбенко. – К.: КДІК, 1992. – 16 с.

АНОТАЦІЯ

Долбенко Т.О. Теоретико-методологічні засади прикладних досліджень активізації пізнавальної діяльності дітей . – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора культурології за спеціальністю 26.00.06 – теорія та історія культури. – Київський національний університет культури і мистецтв. – К., 2010

У дисертації на основі наукового аналізу психологічних, педагогічних, бібліотекознавчих і книгознавчих джерел і методичного узагальнення бібліотечного досвіду визначено теоретичні підходи до педагогічного аспекту активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей; розглянуто специфіку активізації пізнавальної діяльності підлітків; роль науково-пізнавальної літератури в активізації пізнавальної діяльності підлітків; здійснено аналіз сучасних концепцій вікових і психологічних особливостей підлітків у вітчизняній і зарубіжній психології і педагогіці, у вітчизняному і зарубіжному бібліотекознавстві; узагальнено тенденції застосування гри, засобів і прийомів в активізації пізнавальної діяльності підлітків у психології, педагогіці і бібліотекознавстві. У дисертації обґрунтовано концепцію активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей, розкрито її основні напрямки, розроблені ігрові технології, форми, засоби і прийоми активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей; обґрунтовано педагогічні умови для створення ігрових форм популяризації науково-пізнавальної літератури в бібліотеках для дітей; визначено ефективність бібліотечної технологій активізації пізнавальної діяльності підлітків у бібліотеках для дітей.

Теоретично обґрунтована і перевірена в ході дослідження бібліотечна технологія з використанням ігрових форм, засобів і прийомів активізації пізнавальної діяльності підлітків на прикладі науково-пізнавальної літератури може бути використана при створенні різних галузевих моделей, розрахованих на різні вікові групи читачів у бібліотеках для дітей, шкільних бібліотеках та інших позашкільних установах, у навчальному процесі вузів культури під час підготовки спеціалістів для бібліотек.

Ключові слова: культурологія, бібліотеки для дітей, підлітки 12–14 років, пізнавальна діяльність, активізація, види пізнавальної діяльності, бібліотечна технологія.

АННОТАЦИЯ

Долбенко Т.А. Теоретико-методологические основы прикладных исследований активизации познавательной деятельности детей. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора культурологи по специальности 26.00.06 – теория и история культуры. – Киевский национальный университет культуры и искусств – К., 2010.

В диссертации исследованы проблемы активизации познавательной деятельности подростков в психологии, педагогики, библиотековедении и книговедении. Методически обобщен библиотечный опыт. Определено, что активизация познавательной деятельности является общепедагогической проблемой, которая в современных условиях решается на основании концепции сближения обновленного библиотековедения с педагогикой и культурологией на основании критериев «человеческого измерения», «диалоговых отношений», «личностно ориентированных» образовательно-информационных технологий.

Выявлена сущность мотивационного, содержательно-операционного, оценочно-контрольного компонентов в структуре познавательной деятельности подростков, уточнено понятие «познавательная деятельность», «приемы», «библиотечная технология».

Обоснована концепция активизации познавательной деятельности подростков, раскрыты ее основные направления, разработаны игровые технологии, формы, способы и приемы активизации познавательной деятельности подростков.

Изучение возрастных и психологических особенностей подростков 12–13, 14 лет дает возможность сделать вывод о больших возможностях познавательной деятельности подростков, которые в состоянии осознавать удовлетворение от процесса познания, получения новых знаний, от процесса познавательной деятельности, удовлетворения от решения познавательных заданий, получения умений и навыков познавательной деятельности, уверенности в своих возможностях.

Исследование показало, что применение комплекса разных видов познавательной деятельности (поиск информации в электронных каталогах, словарях, справочниках, энциклопедиях, географических картах, разработка и проведение викторин, проблемных обзоров и др.) создает условия для эффективной активизации познавательной деятельности подростков.

Библиотечная технология строилась от активного самостоятельного усвоения познавательной информации к получению знаний и их реализации в конкретных видах познавательной деятельности. Применение комплекса разных видов познавательной деятельности показало, что подросткам проще

выполнять конкретные поисково-познавательные задания, чем готовить и проводить от начала до завершения познавательный продукт.

Исследование засвидетельствовало значительное влияние разных видов познавательной деятельности не только на активизацию познавательной деятельности подростков, а и на их собственное познавательное развитие. Активизация познавательной деятельности приводит к активизации усвоения познавательной информации, способствует овладению навыков познавательной деятельности, направляет на получение необходимых знаний.

Обоснованы условия активизации познавательной деятельности подростков: 1) включение подростков в активную познавательную деятельность; 2) восприятие становление подростка как субъекта творчества: а) создание доброжелательной атмосферы; б) организация индивидуальной и коллективной познавательной деятельности, в процессе которой подростки естественно и непринужденно и в тоже время конструктивно общаются независимо от уровня своего познавательного развития; в) общее взаимодействие библиотекаря и подростка к решению проблем и получения взаимного удовлетворения от общения; г) создание ситуаций успеха с использованием подсказок, справочных документов, электронных баз данных, географических атласов, карт, персонального включения подростка и равноправность позиций подростка и взрослого, диалогичность отношений; д) постепенное уменьшение помощи подростку в ситуации, при помощи которых подросток учится самостоятельно решать проблемы, приобретать знания, преодолевать трудности и ощущать удовлетворение от личных побед; ж) обеспечение возможности наиболее полного проявления своего деятельного потенциала: а) организации интересных развивающих заданий по принципу последовательности и этапности познавательной деятельности подростка на основании понятных технологий и познавательного материала; б) создание оптимальных связей между познавательным материалом, познавательными заданиями и планированием деятельности и уровнем активизации умений и навыков подростков, их интересами, наклонностями, потребностями и опытом; в) использование индивидуально-дифференцированного подхода к подросткам; г) снятие ограничений на выполнение заданий и представление подростку свободы думать, чувствовать и действовать в соответствии с собственными желаниями; д) снятие страха перед ошибками через объяснения или познавательной информации; ж) оценка познавательных успехов подростков с позиции их значимости как для самого подростка (для активизации познавательной деятельности, развития его индивидуальности), так и для коллективной познавательной деятельности подростков.

Результаты исследований, сущность которых состоит в обеспечении целостного подхода к активизации познавательной деятельности подростков 12, 13,14 лет благодаря использованию в библиотечной практике разных видов познавательной деятельности, свидетельствуют об эффективности предложенной технологии.

Теоретически обоснованная и проверенная в ходе исследования библиотечная технология с использованием игровых форм, способов и приемов активизации познавательной деятельности подростков на примере научно-познавательной литературы может быть использована при создании отраслевых моделей, рассчитанных на разные возрастные группы читателей в библиотеках для детей, школьных библиотеках и других внешкольных учреждениях, в учебном процессе вузов культуры во время подготовки специалистов для библиотек.

Ключевые слова: культурология, библиотеки для детей, подростки 12–14 лет, познавательная деятельность, активизация, виды познавательной деятельности, библиотечная технология.

ANNOTATION

Dolbenko Tetyana.O. Jheoretical and methodological basies for Applied Researeh of Children's Cognitive Activity Enhancement. – The manuscript.

Dissertation on competing the scientific degree of doctor of culturology by speciality26.00.01 – jheory and history of culture. – Kyiv National University of Culture and Arts. – K., 2010.

In the dissertation on the basis of scientific analysis of psychological, pedagogical, library and books' studies sources and methodical generalization of library experience theoretical approaches to the pedagogical aspect of activation of teenagers' cognitive activity in libraries for children have been defined; the specificity of activation of teenagers' cognitive activity has been considered; the role of scientific-cognitive literature within activation of teenagers' cognitive activity has been regarded; the analysis of modern concept of age and psychological features of teenagers has been carried out in native and foreign psychology and pedagogic, in native and foreign library science; the tendencies of game application, forms and methods for activation of teenagers' cognitive activity in psychology, pedagogic and library science have been synthesized. In the dissertation the concept of activation of teenagers' cognitive activity in libraries for children has been substantiated, playing technologies, forms, methods and means for activation of teenagers' cognitive activity in libraries for children have been developed; pedagogical terms for creating playing forms of popularization of scientific-cognitive literature in libraries for children have been grounded; the efficiency of playing technologies within activation of teenagers' cognitive activity in libraries for children has been defined.

The library technology with the use of playing forms, facilities and receptions of activation of teenagers' cognitive activity on the example of scientific-cognitive literature has got its theoretical grounds, it can be used in libraries for children, school libraries, and other out-of-school establishments in work with teenagers, in the educational process of higher educational establishments of culture.

Keywords: culturology, libraries for children, 12–14 years teenagers, cognitive activity, activation, types of cognitive activity, library technology.

Підп. до друку 19.03.2010. Формат 60x84 $^{1}/_{16}$. Папір др. апарат.
Друк офсетний.Облік.-вид. арк. 2,0. Зам. 35. Тираж 100.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Івана Мазепи, 21.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 2544 від 27.06.2006.